

Evaluering af Projekt Frydlege i Viborg Kommune

Rapporten er udarbejdet for Metodecenteret

Evaluering af Projekt Frydlege i Viborg Kommune

©DEFACTUM®, Region Midtjylland, 2017

Udgivet af: DEFACTUM®, 06.17
Konsulent Karen Sophie Pilegaard,
Karpil@rm.dk,

For yderligere oplysninger rettes henvendelse til:
DEFACTUM
Olof Palmes Allé 15
8200 Aarhus N

Tlf. 78 41 00 03
E-mail: defactum@rm.dk
Hjemmeside: www.defactum.dk
Rapporten kan downloades fra www.defactum.dk under udgivelser

Indholdsfortegnelse

INDLEDNING	4
Rapportens opbygning	4
RESUME	5
PROJEKT FRYDLEGES BAGGRUND OG FORMÅL	8
Projektets baggrund	8
Evalueringens formål	9
EVALUERINGSMETODE	10
Overordnet design	10
Den kvantitative effektevaluering	10
Effektindikatorer	11
SDQ	12
C-TRF og TRF	13
Baggrundsoplysninger	13
Den kvalitative procesevaluering	13
Oversigt over evalueringen	14
PROCESEVALUERING	15
Ressourcer (Forudsætninger for Projekt Frydlege)	15
Målgruppen i Projekt Frydlege	15
Koordinering/Organisering	17
Tid og fysiske rammer	17
Undervisning	18
Supervision	19
Opsamling: Ressourcer	20
Aktiviteter (Afholdelsen af legegrupper)	22
Programmet	22
<i>Den enkelte session</i>	23
<i>Den indledende og afsluttende rundkreds</i>	23
<i>Dagens leg</i>	23
Tilgangen	25
<i>Struktur og faste rammer</i>	25
<i>Tydelighed</i>	26
<i>Medbestemmelse</i>	26
Opsamling: Aktiviteter	27
Resultater	29
Sammenfatning: Procesevaluering	30
EFFEKTEVALUERING	31
Den kvantitative dataindsamling	31
Deltagernes baggrund	32
Kvantitative resultater	33
Beskrivelse af børnenes udvikling: Skolebørn	34
Beskrivelse af børnenes udvikling: Førskolebørn	38
Effektvurdering	40
Stratificerede analyser	42
Opsamling: Effektevaluering	44

INDLEDNING

Viborg Kommune har som et pilotprojekt implementeret legemetoden 'Frydlege' som en socialfaglig indsats med særligt fokus på traumatiserede flygtningebørn.

Viborg Kommune har modtaget midler fra Metodecenterets Aktivitetsudvalg til en evaluering af 'Projekt Frydlege', og DEFACTUM har planlagt og gennemført evalueringen af projektet.

I denne rapport dokumenteres effekterne af 'Projekt Frydlege' for de børn, som deltager i projektet. Evalueringen redegør således for børnenes udvikling inden for de relevante områder og forholder sig til, hvorvidt denne udvikling skyldes arbejdet ud fra manualen i 'Projekt Frydlege'.

Rapportens opbygning

Afsnit 2 indeholder et resume af evalueringens resultater.

Afsnit 3 beskriver 'Projekt Frydlege's baggrund og formål samt evalueringens formål.

Afsnit 4 redegør for evalueringsdesignet.

Afsnit 5 beskriver resultater fra procesevalueringen med fokus på, hvorvidt metoden er blevet fulgt samt implementeringserfaringer.

Afsnit 6 beskriver resultater fra den kvantitative effektmåling. Afsnittet indeholder en redegørelse for datagrundlaget, en præsentation af analysestrategien og af resultaterne af den kvantitative effektmåling.

RESUME

'Projekt Frydlege' er en socialfaglig indsats rettet mod traumatiserede flygtningebørn, som Viborg Kommune har implementeret som et pilotprojekt. Projektet tager udgangspunkt i en manual, der er udviklet og afprøvet i et samarbejde mellem Varde Kommune og psykiatrien i Region Syddanmark.

Omdrejningspunktet i Projekt Frydlege er legegrupper. Her mødes en gruppe børn i den samme gruppe igennem et forløb, hvor de præsenteres for meget strukturerede lege og aktiviteter efter en fremgangsmåde, der er beskrevet i manualen.¹

I pilotprojektet har Viborg Kommune afprøvet manualen i perioden januar 2017 til udgangen af maj 2017 på to skoler og i to børnehaver. Der har været etableret fire legegrupper bestående af i alt 40 børn fra flygtningefamilier. Børnene har været i aldersspændet fra to til ti år.

Formålet med denne evaluering er at dokumentere effekterne af 'Projekt Frydlege' for de børn, som deltager i projektet. Evalueringen skal således redegøre for børnenes udvikling inden for de relevante områder samt sandsynliggøre, hvorvidt denne udvikling skyldes arbejdet ud fra manualen i 'Projekt Frydlege'.

Der er foretaget et kvalitativt interview med supervisor for de fire legegrupper og et fokusgruppeinterview med legegruppeinstruktørerne med henblik på at vurdere, i hvilken grad metoden er implementeret og fulgt.

På baggrund af informanternes udsagn kan det vurderes, at der er afvejet fra manualen på flere væsentlige områder i Projekt Frydlege. Den mest centrale afvigelse har været, at målgruppen er udvidet til også at omfatte yngre børn helt ned til toårsalderen i forhold til den målgruppe af skolebørn, manualen tager udgangspunkt i. Dette samt det forhold, at der er tale om børn med dårligere sproglige forudsætninger end manualens oprindelige målgruppe, har betydet, at flere elementer i manualen er blevet justeret og tilrettet, herunder dagens leg og dagens centrale aktivitet. Derudover fremgår det af interviewene, at de fire legegrupper har rettet til og justeret på forskellig vis.

Det er altså ikke manualens tilgang og metode i dens oprindelige form, der er blevet praktiseret i Projekt Frydlege. Derimod er der foretaget flere ændringer for at tilpasse programmet til målgruppen. Men da tilretningen af manualen er blevet begrundet med børnegruppens niveau og forudsætninger, ligesom tilpasningerne er foretaget i samråd med supervisor og med en opmærksomhed på elementerne i legene og deres betydning for helheden, fremstår det som, at tilgangen i projekt Frydlege har været i overensstemmelse med de principper fra den neuroaffektive tilgang, som manualen bygger på. Legeinstruktørerne har dog i nogle tilfælde fraveget det ellers centrale princip om børnenes medbestemmelse, helt konkret i forhold til børnenes mulighed for at have et pausested.

Alle legegruppeinstruktørerne oplever tilgangen og arbejdet med manualen som meget givende, både for dem som fagpersoner men især også for størstedelen af de børn, der har deltaget i legegrupperne.

¹ viden.sl.dk/media/5285/nussammanualcompressed.pdf

For at vurdere om legegruppeforløbet har haft den tilsigtede effekt på børnenes udvikling i forhold til deres evne til at regulere affekt, deres sociale kompetencer og generelle trivsel, er der blevet foretaget et tidsseriestudie bestående af en før og eftermåling af børnene ud fra to psykometriske skemaer med henholdsvis forældrene og legegruppeinstruktør som respondenter.

Resultaterne af disse skemaer viser overordnet set:

- At børnene generelt ligger langt over den danske normpopulation i forhold til de områder der er set på: Totale problemer, internalisering og eksternalisering. Hvor internalisering omfatter problematisk indadrettet adfærd og eksternalisering omfatter problematisk udadrettet adfærd.
- At forældre og legegruppeinstruktører i store træk vurderer børnene ens bortset fra i forhold til internalisering, hvor forældrene angiver flere problemer end legeinstruktørerne.
- At der kan måles en systematisk og positiv effekt af legegruppeforløbet for både piger og drenge, førskolebørn og skolebørn i forhold til internalisering og eksternalisering målt enten i forældre- eller i legegruppeinstruktørskemaet.
- At internaliseringsskalaen i forældreskemaet er baseret på to skalaer (Emotionelle problemer og Kammeratskabsproblemer), hvor der sker en modsatrettet udvikling for alle de ovenfor nævnte grupper: I alle fire grupper er der en positiv effekt i forhold til emotionelle problemer og en negativ effekt i forhold til kammeratskabsproblemer.
- For gruppen af førskolebørn med færrest problemer er der en i flere tilfælde stor negativ effekt på alle skalaer – undtagen i forhold til skalaen emotionelle problemer. Denne gruppe ligger som udgangspunkt under normen på alle skalaer undtagen internalisering i legegruppeinstruktørskemaet og emotionelle problemer i forældreskemaet.

Evalueringen af effekten af legegruppeforløbet viser, at der er en positiv effekt af legegruppeforløbet i forhold til trivsel – målt som total score i legegruppeinstruktørskemaet - i alle grupper undtagen for gruppen af skoledrenge og gruppen af skolebørn med færrest problemer ved opstart af legegruppeforløbet, hvor der ikke ses en effekt.

Der er også en positiv effekt af legegruppeforløbet i forhold til affektregulering målt ved skalaerne for eksternalisering og internalisering i legegruppeinstruktørskemaerne. For alle grupper, undtagen gruppen af førskolepiger, er der således en positiv effekt i forhold til internalisering fra dette skema. For førskolebørn er der også en positiv effekt i forhold til skalaen eksternalisering i legeinstruktørskemaet. For skolebørnenes vedkommende er der derimod en positiv effekt på skalaen eksternalisering i forældreskemaet. I forhold til internaliseringsskalaen i forældreskemaet er billedet dog ikke helt entydigt. Her oplever alle grupper en medium til stor negativ effekt på underskalaen kammeratskabsproblemer, så denne dimension af affektregulering, har legegruppeforløbet en negativ effekt på.

I forhold til sociale kompetencer så er der for skolebørnene (både piger og drenge) en positiv effekt i forhold til skalaen sociale problemer. Ligeledes har skolepiger eller gruppen af skolebørn med færrest problemer ved opstart og førskolebørn med flest problemer ved

opstart en positiv effekt i forhold til prosociale kompetencer. Der er derimod en negativ effekt for førskolebørn med færrest problemer og for henholdsvis førskole drenge og førskole piger i forhold til prosociale kompetencer. Dette skal dog ses i relation til, at disse grupper som udgangspunkt ligger under den danske norm.

Endelig er der en meget tydelig og meget negativ effekt af legegruppeforløbet for gruppen af førskolebørn med færrest problemer ved opstarten. Det hører dog med til billedet, at denne gruppe som udgangspunkt har ligget indenfor normen og fortsat ligger indenfor normen eller tæt på denne i forhold til eksternalisering og total problemscore. I forhold til emotionelle problemer, hvor de lå over dobbelt så højt som normen i udgangspunktet, ligger de nu inden for normen. I forhold til internalisering i pædagogskemaet har de som udgangspunkt ligget højt i forhold til normen og ligger endnu højere efter legegruppeforløbet.

Samlet ses, kan det konkluderes, at legegrupperne har en positiv effekt særligt i forhold til de områder, hvor børnene har massive problemer i udgangspunktet – dog ikke i forhold til kammeratskabsproblemer.

PROJEKT FRYDLEGES BAGGRUND OG FORMÅL

Projektets baggrund

'Projekt Frydlege' er en socialfaglig indsats, rettet mod traumatiserede flygtningebørn, som Viborg Kommune har implementeret som et pilotprojekt. Projektet tager udgangspunkt i en manual², der er udviklet og afprøvet i et samarbejde mellem Varde Kommune og psykiatrien i Region Syddanmark.

Manualens tilgang udspringer af den neuroaffektive udviklingspsykologi, der bygger bro mellem traditionel udviklingspsykologi og den nyeste viden om hjernens udvikling, herunder de neuroaffektive processers betydning for børns udvikling af følelsesmæssige, personlighedsmæssige og sociale potentialer³. Tilgangen har fokus på gennem leg at gøre børn trygge og opbygge deres tillid til sig selv og andre, så de får bedre forudsætninger for at udvikle aldersrelevante færdigheder, særligt inden for de områder af deres udvikling, som typisk er ramt af traumerne.

Børnenes traumer (både de primære og sekundære) betyder, at børnene kan have svært ved affektregulering, mentalisering⁴ og sociale relationer. Dette kommer typisk til udtryk ved at børnene enten har tendens til hyperarousal⁵ eller hypoarousal⁶. Hvor drengene oftere har eksternaliserende diagnoser som ADHD og adfærdsforstyrrelser, har pigerne internaliserende diagnoser som depression og angst ifølge manualen⁷ (163). Legene og tilgangen i 'Projekt Frydlege' har derfor fokus på at opbygge børnenes psykosociale ressourcer, herunder evnen til affektregulering, mentalisering og til at indgå i sociale relationer.

Omdrejningspunktet i metoden er legegrupper. Her mødes en gruppe børn i den samme gruppe igennem et forløb, hvor de præsenteres for meget strukturerede lege og aktiviteter efter en fremgangsmåde, der er beskrevet i manualen.⁸

² viden.sl.dk/media/5285/nussamanualcompressed.pdf. Denne manual hedder NUSSA, men efter manualens udarbejdelse, er 'NUSSA' blevet varemærkerregistreret og tilgangen er blevet videreudviklet i forhold til den oprindelige NUSSA-manual.

³ Hart S. *Neuroaffektiv udviklingspsykologi og NUSSA*. viden.sl.dk/media/5285/nussamanualcompressed.pdf

⁴ Mentaliseringsevne kan ifølge Bovbjerg forklares som evnen til at reflektere over sig selv i en kontekst og kunne aflæse andre mennesker og situationer korrekt. (s 66. i Bovbjerg A. (2015). *Frydlege – leg som social inklusion og resiliens*. Frydenlund)

⁵ Levine og Kline (2007) angiver ifølge manualen følgende symptomer hos børn med kontinuerlig hyperarousal: Panikanfald, angst og fobier. Flashbacks. Overdreven forskrækkelsesrespons. Ekstrem sensitivitet over for lys og lyd. Hyperaktivitet og rastløshed. Overdreven emotionel respons. Mareridt. Undgåelsesadfærd. Klyngende adfærd. Tiltrukket af farlige situationer. Gråd og irritabilitet forekommer ofte. Abrupte humørskift, fx raseri, tristhed og frygt. Raserianfald. Regressiv adfærd som fx at ville have flaske, sutte på tommelfinger, sengevædning og brug af færre ord. Øget risikoadfærd.

⁶ Levine og Kline (2007) angiver ifølge manualen følgende symptomer hos børn med kontinuerlig hyporarousal: Nem at distrahere og uopmærksomhed. Amnesi og glemsomhed. Reduceret evne til at organisere og planlægge. Følelser af isolation og afskæthed. Dæmpet eller undertrykt emotionel respons, der gør det svært at knytte bånd med eller til andre. Bliver nemt og ofte stresset. Dagdrømmen og frygt for at blive skør forekommer ofte. Lavt energiniveau og bliver nemt udmattet. Overdreven genert og bruger tid i en fantasiverde eller med fantasivenner.

⁷ viden.sl.dk/media/5285/nussamanualcompressed.pdf

⁸ viden.sl.dk/media/5285/nussamanualcompressed.pdf

I pilotprojektet har Viborg Kommune afprøvet manualen i perioden januar 2017 til udgangen af maj 2017 på to skoler og i to børnehaver. Der har været etableret fire legegrupper bestående af i alt 40 børn fra flygtningefamilier. Børnene har været i aldersspændet fra to til ti år.

Projektets formål

Formålet med "Projekt Frydlege" er at anvende tilgangen som en forebyggende metode over for traumatiserede flygtningebørn, idet legen kan være et vigtigt redskab til at skabe gode forudsætninger for udvikling inden for de berørte områder for målgruppen. Det vil betyde, at disse børn i højere grad bliver i stand til at indgå relationer til jævnaldrende, samt bliver stærkere og mere fleksible, så de udnytter deres potentiale senere i livet.

Det er således Viborg Kommunes forventning, at denne metode i højere grad end de eksisterende tilbud kan sikre gode muligheder for sundhed, udvikling og trivsel for målgruppen, trods børnenes og forældrenes traumer. Viborg Kommune har således også en forventning om, at implementering af metoden vil medføre reducerede sociale udgifter til denne ellers særligt sårbare gruppe i de efterfølgende år.

Det er Viborg Kommunes ambition at implementere metoden bredt i kommunens dagtilbud og skoler, hvis pilotprojektet viser positive resultater.

Evalueringsformål

Formålet med denne evaluering er at dokumentere effekterne af 'Projekt Frydlege' for de børn, som deltager i projektet. Evalueringen skal således redegøre for børnenes udvikling inden for de relevante områder samt sandsynliggøre, hvorvidt denne udvikling skyldes arbejdet ud fra manualen i 'Projekt Frydlege'.

EVALUERINGSMETODE

Overordnet design

Evalueringen af Viborg Kommunes afprøvning af legemetoden i 'Projekt Frydlege' er tilrettelagt som en før og efter måling, hvor der ses på de deltagende børns udvikling på en række indikatorer. Der er foretaget en baselinemåling forud for opstarten af børnegrupperne, og der er foretaget en tilsvarende måling efter afslutningen af legrupperne. Det gør det muligt at sammenligne de to målepunkter og derved identificere en eventuel udvikling for de deltagende børn.

Et væsentligt element i en evaluering af denne type er at kunne dokumentere, hvorvidt den metode, der evalueres, er implementeret og fulgt i tilstrækkelig grad. Dette element er væsentligt for at kunne fastslå, om evt. manglende resultater skyldes, at metoden ikke har haft effekt, eller om det skyldes, at metoden ikke er implementeret eller fulgt i tilstrækkeligt omfang. Der er foretaget et kvalitativt interview med supervisor for de fire legrupper og et fokusgruppeinterview med legruppelinstruktørerne med henblik på at vurdere, i hvilken grad metoden er implementeret og fulgt.

Den kvantitative effektevaluering

Den kvantitative effektevaluering er designet som en før og eftermåling – et såkaldt tidsseriestudie. Det vil sige, at undersøgelsen af effekten af 'Projekt Frydlege' bygger på en sammenligning af målinger af børnene før og efter legruppeløbet.

Et randomiseret kontrolleret eksperiment ville med større sikkerhed kunne etablere en årsagssammenhæng mellem legruppeløbet og børnenes udvikling. Ved brug af en kontrolgruppe i eksperimentet ville det i højere grad være muligt at afgøre, om børnenes udvikling fra legruppeløbets opstart til løbets afslutning, er et resultat af deltagelsen i legruppeløbet, eller blot er udtryk for en naturlig udvikling. Det har dog af praktiske grunde ikke været muligt at opstille evalueringen som et randomiseret kontrolleret eksperiment.

Andersen⁹ opstiller følgende kriterier, der skal være opfyldt for, at man alligevel kan opstille relativt sikre årsagssammenhænge på baggrund af før og efter-målinger, som der er i denne evaluering:

- Der skal være en sammenhæng mellem den uafhængige variabel (i dette tilfælde deltagelse i legruppeløb) og den afhængige variabel (i dette tilfælde børnenes udvikling)
- Der skal kunne etableres en sikker tidsmæssig rækkefølge mellem den afhængige og den uafhængige variabel (i dette tilfælde ligger deltagelse i legruppe forud for måling af ændringer i børnenes adfærd)
- Der må ikke være andre variable, der påvirker både den afhængige og den uafhængige variabel (i dette tilfælde kan traditionelle strukturelle tredjevariable (for eksempel køn og alder) udelukkes som forklaringer, da det er de samme børn, der er lavet før- og eftermålinger for)

⁹ Andersen, L.B (2012): Forskningskriterier pp. 97-116 i Lotte Bøgh Andersen, Kasper Møller Hansen & Robert Klemmesen (red.) Metoder i Statskundskab. København: Hans Reitzels Forlag,

- Der skal være en teoretisk forklaring på en årsagssammenhæng (I dette tilfælde arbejdes der ud fra en manual, der er baseret på den neuroaffektive udviklingspsykologis forståelses- og forklaringsramme).

Der kan derfor argumenteres for, at tidsseriestudiet af 'Projekt Frydlege' lever op til kriterierne for årsagssammenhænge, og at evalueringen på den baggrund kan sandsynliggøre, at der er en årsagssammenhæng mellem børnenes deltagelse i legegruppeforløbene og den udvikling, som før og eftermålingerne viser.

Effektindikatorer

Ifølge manualen, der er anvendt i 'Projekt Frydlege', er tilgangen målrettet børn, der har svært ved affektregulering, mentalisering og sociale relationer. Børn, der typisk er karakteriseret ved hyper- eller hypoarousal og som har en øget risiko for henholdsvis eksternaliserende eller internaliserende diagnoser.

I denne evaluering vurderes effekten af legegruppeforløbene ud fra udviklingen i børnenes evne til affektregulering og deres evne til at indgå i sociale relationer. Det vil sige, at der ikke måles på børnenes udvikling i forhold til mentaliseringsevne¹⁰. Evnen til affektregulering kan derimod ses som både en forudsætning for udvikling af mentaliseringsevnen, og som et resultat af denne udvikling.

Som det fremgår af skemaet herunder, indgår de to indikatorer (affektregulering og evne til at skabe og indgå i sociale relationer) i evalueringen af børnenes udvikling, ligesom der vil være fokus på børnenes udvikling i generel trivsel.

Table 1: Oversigt over indikatorer til at måle effekt

Indikator	Måleinstrument	Måletidspunkt	respondenter
Affektreguleringsevne	Spørgeskema	Før og efter legegruppeforløb	Forældre og lærer/pædagog
Evne til at indgå i sociale relationer	Spørgeskema	Før og efter legegruppeforløb	Forældre og lærer*
Trivsel	Spørgeskema	Før og efter legegruppeforløb	Forældre og lærer/pædagog

* Evnen til at indgå i sociale relationer måles ikke for førskolebørn i pædagogskemaet

Dataindsamlingen til evalueringen er primært foregået via spørgeskemaer. Der er indhentet besvarelser fra henholdsvis forældrene til de deltagende børn samt fagpersoner (pædagoger/lærere), der har været legegruppeinstruktører i børnenes respektive legegrupper.

Der indgår fem forskellige spørgeskemaer i undersøgelsen, henholdsvis:

¹⁰ Det har ikke været muligt at få adgang til en standardiseret test, der kan måle udviklingen i mentaliseringsevnen for hele målgruppen af to til tiårige børn og som er oversat til dansk. I evalueringen, der blev udarbejdet i forbindelse med udviklingen af manualen, måles udvikling i mentaliseringsevne med redskabet *Level of Emotional Awareness Scale for Children* (LEAS-C), der er målrettet skolebørn og forudsætter bedre sprogkunderskaber end målgruppen i 'Projekt Frydlege' er i besiddelse af (*Afsluttende evaluering af projekt NUSSA*, 2014: <https://viden.sl.dk/media/5637/projekt-nussa.pdf>).

- "Forældre til 2-4 årige"
- "Forældre til 5-6 årige, der ikke er begyndt i skole"
- "Forældre til 4-10 årige, der er begyndt i skole"
- "Fagpersoner for førskolebørn"
- "Fagpersoner for 6-16 årige"

Spørgeskemaerne er baseret på standardiserede instrumenter. Til forældrene er det standardiserede instrument *Strengths and Difficulties Questionnaire* (SDQ) valgt, og til fagpersonerne er det standardiserede instrument *Teacher Rapport Form* (TRF) og *Caregiver – Teacher Rapport Form* (C-TRF) valgt. De sidste to skemaer er begge en del af Achenbach System of Empirically Based Assessment /CBCL.

SDQ

Skemaerne i det standardiserede redskab SDQ indeholder 25 spørgsmål, der tilsammen afdækker fire dimensioner af barnets vanskeligheder. Henholdsvis **emotionelle problemer, problemer i forhold til sociale relationer, adfærdsproblemer** og **hyperaktivitet/manglende koncentration**. De to underskalaer emotionelle problemer og kammeratskabsproblemer kan slås sammen til en skala for internaliserings-problemer. De to underskalaer adfærdsproblemer og hyperaktivitet/manglende koncentration kan slås sammen til en skala for eksternaliserings-problemer. Den femte dimension skemaet afdækker, er barnets styrker og **prosociale kompetencer**.

Opfølgningsskemaet afdækker de samme 25 spørgsmål som opstartsskemaet og derudover spørges der til, om interventionen – i dette tilfælde legegruppeforløbet – vurderes at have en positiv indvirkning på barnets problemer samt omfanget af disse problemers påvirkning af humør, dagligdag og familieliv. I den følgende tabel kan man se, hvilke underskalaer, der er anvendt til at belyse effektindikatorerne.

Der er i 2012 publiceret opdaterede danske normdata for SDQ.

Tabel 2: Effektindikatorer fra SDQ-skemaerne

Indikator	Måleinstrument	Målt ved
Affektreguleringsevne	SDQ	Skalaen Internaliserings-problemer og skalaen eksternaliserings-problemer
Evne til at indgå i sociale relationer	SDQ	Skalaen prosociale kompetencer
Trivsel	SDQ	Opfølgningsspørgsmål vedrørende vanskelighedernes påvirkning af barnets humør og dagligdag

Forældrene har udfyldt et SDQ-skema svarende til deres barns alder ved barnets opstart i legegruppen og igen umiddelbart efter legegruppeforløbet er færdigt. Det første skema blev udfyldt i forbindelse med et opstartsmøde for forældrene. Spørgeskemaet til eftermålingen blev udfyldt af forældrene ved et afsluttende forældremøde i forbindelse

med afslutningen af legegrupperne. I begge tilfælde var der tolke til stede, der kunne oversætte spørgsmål og svarkategorier.

C-TRF og TRF

Teacher Rapport Form (TRF) og *Caregiver – Teacher Rapport Form* (C-TRF), er det mest omfattende af de to psykometriske redskaber, der anvendes i denne evaluering. TRF indeholder 112 spørgsmål og C-TRF indeholder 100 spørgsmål, der måler på barnets sociale og kognitive adfærd. Resultatet er en overordnet skala, der betragtes som et udtryk for barnets generelle trivsel og to skalaer, der måler henholdsvis eksternaliserende score og internaliserende score. På baggrund af data fra TRF er det muligt at skabe seks underordnede skalaer, der måler affektive problemer, angst/depression, tilbagetrukket/deprimeret, sociale problemer, opmærksomheds-problemer, somatiske klager, adfærdsproblemer, aggressiv adfærd.

Der er i 2012 publiceret opdaterede danske normdata for C-TRF og TRF for aldersgrupperne 1½ til 16 år.

Tabel 3: Effektindikatorer fra TRF og C-TRF-skemaerne

Indikator	Måleinstrument	Målt ved
Affektreguleringsevne	TRF og C-TRF	Skalaen Internaliserings-score og skalaen eksternaliserings-score
Evne til at indgå i sociale relationer	TRF	Skalaen sociale problemer
Trivsel	TRF og C-TRF	Total problemscorer

En af legegruppeinstruktørerne i hver legegruppe har udfyldt et C-TRF eller et TRF-skema for hvert barn, ved barnets opstart i legegruppen og igen umiddelbart efter legegruppeforløbet er færdigt.

Baggrundsoplysninger

Evalueringen indsamler udover effektindikatorer også oplysninger om børnenes baggrund - køn alder og social baggrund - med henblik på at vurdere, om der er forskelle på, hvilke børn, der profiterer mest af legegrupperne. Børnenes sociale baggrund er afdækket ved et enkelt spørgsmål vedrørende hvor lang tids skolegang begge forældre har haft i SDQ-opfølgningsskemaet. Det har ikke været muligt at afdække den sociale baggrund yderligere, herunder omfanget af familiens traumer, da det har været en forudsætning for dataindsamlingen, at spørgsmålene til forældrene skulle være så korte og præcise som muligt på grund af forældrenes sproglige forudsætninger.

Den kvalitative procesevaluering

For at kunne dokumentere hvorvidt metoden er fulgt i tilstrækkelig grad, er henholdsvis underviser og supervisor Anne Bovbjerg samt legegruppeinstruktørerne blevet interviewet.

Anne Bovbjerg er interviewet over telefonen. Fokus i dette interview har været, hvorvidt hun har vurderet, at manualens tilgang er blevet fulgt i 'Projekt Frydlege' samt hvad hun vurderer, der har betydning for, om metoden har en effekt.

Evaluator har derudover deltaget i et evalueringsmøde, der blev holdt med legegruppeinstruktørerne og den centrale koordinator for 'Projekt Frydlege' i Viborg Kommune. Her blev 'Projekt Frydlege' gennemgået i forhold til, hvordan det har været at deltage i projektet, herunder undervisningsdelen, legegrupperne og supervisionen samt hvorvidt manualen og kerneelementerne i metoden er blevet efterlevet i praksis. Udsagn fra dette møde indgår ligeledes som data i procesevalueringen. Det har dog, på grund af mødets form, ikke været muligt for interviewer at spørge systematisk ind til alle relevante aspekter af arbejdet med manualen.

Oversigt over evalueringen

Nedenfor ses en figur over de antagelser om sammenhænge, der ligger til grund for 'Projekt Frydlege' og som denne evaluering vil efterprøve. De to første felter med overskrifterne Ressourcer og Aktiviteter omfatter de nødvendige forudsætninger manualen opstiller, for at metoden virker og dermed for, at metoden har den tilsigtede effekt. Det er disse forudsætninger, der gennemgås i det følgende afsnit.

Efterfølgende beskrives de kortsigtede resultater af 'Projekt Frydlege' i den kvantitative del af evalueringen. Disse vurderes ud fra før- og eftermålinger af børnenes adfærd på baggrund af lærer/pædagog og forældres vurdering i de standardiserede skemaer (SDQ og TRF/C-TRF). Evalueringen beskæftiger sig ikke med de langsigtede resultater af 'Projekt Frydlege' men det antages, at en forudsætning for de langsigtede resultater er, at projektet har en positiv effekt på børnenes adfærd på kort sigt.

Figur 1: Indsatsteori for 'Projekt Frydlege'

PROCESEVALUERING

I dette afsnit belyses de to følgende spørgsmål:

- 1) Er anvisningerne i manualen blevet efterlevet efter hensigten?
- 2) Hvad har – set fra supervisor og legegruppeinstruktørers perspektiv – betydning for, at 'Projekt Frydlege' har haft en effekt?

Således vil den følgende præsentation af interviewene med supervisor og legegruppeinstruktørerne dels vedrøre, hvorvidt metoden er fulgt, dels vedrøre supervisors og legegruppeinstruktørernes beskrivelser af, hvad der ifølge deres perspektiv har haft betydning for, om 'Projekt Frydlege' har haft en effekt.

Ressourcer (Forudsætninger for Projekt Frydlege)

I det følgende afsnit gennemgås de ressourcer, der ifølge manualen er en forudsætning for arbejdet med legegrupper, herunder selve målgruppen, koordinering og organisering, tid og fysiske rammer, undervisning og supervision.

Målgruppen i Projekt Frydlege

De børn, der har deltaget i legegrupperne i 'Projekt Frydlege', har på en række væsentlige områder afvejet fra den målgruppe, manualen omfatter. Da manualen blev udarbejdet i samarbejdet mellem Varde Kommune og Region Syd var målgruppen skolebørn af forældre med militær- eller flygtningebaggrund.

I 'Projekt Frydlege' har målgruppen været forholdsvis nytilkomne flygtningebørn eller nytilkomne børn fra ikke-vestlige lande i alderen to til ti år. Børn, hvis baggrund beskrives som ret traumatisk. Det har altså været en yngre, mere udsat børnegruppe, end den børnegruppe manualen oprindeligt var udviklet til. Den oprindelige målgruppe har også haft bedre sproglige forudsætninger, end målgruppen i 'Projekt Frydlege' har haft.

At målgruppen har været en anden end den oprindeligt tilsigtede har betydet, at det har været problematisk at overføre manualen direkte. Derfor er manualen løbende blevet rettet til - særligt i forhold til børnehavebørnene. Når legene i manualen blev tilrettet efter supervisors anbefalinger og principper, udtrykker både supervisor og legegruppeinstruktører, at børnene har fået noget ud af legegrupperne, og at de enkelte legegruppesessioner har fungeret.

Men som det siges af en af legegruppeinstruktørerne, fra en legegruppe, hvor aldersspændet var fra to til syv år, har det været en udfordrende proces: *"Vi har været meget udfordret af den sproglige barriere og aldersforskellen og det kobler sig jo sammen med, at manualen ikke har været tilpasset det [...] Vi har været skide gode i det, og vi har faktisk ramt både den syv årige og den toårige, så på trods af sprog og alt muligt, så er det lykkedes"*

En legegruppeinstruktør fortæller, at der er grænser for, hvor belastede børn, der kan rummes i en legegruppe; i hvert fald under de betingelser, der har været i 'Projekt Frydlege'. Her blev det vurderet, at en dreng skulle stoppe legegruppeforløbet før tid: *"Det*

rippede op i nogle ting, og han blev meget urolig, og vi kunne simpelthen ikke give ham den opfølgning, som der var behov for, så vi skønnede, at det var bedre for ham at være nede i klassen, og det var det også. Også for de andre børn. Han var meget voldsom". Instruktøren fortsætter: Vi har da tænkt, at hvis vi skal føre det videre, at måske skal han med i en mindre gruppe, at han ville få noget ud af det".

Legegruppeinstruktørerne bliver spurgt til, om der er en grænse for, hvor belastede børnene må være for at kunne deltage i en legegruppe: *"Nu tænker jeg ikke bare på flygtningebørn, at de [meget belastede børn] vil ikke få noget ud af det, fordi de er for medtaget, på en eller anden måde. At det bliver for voldsomt. Og det ville have været noget andet, hvis der havde været en psykolog, der ville kunne følge op på det".*

Sammensætning af legegrupper

I forhold til hvordan legegrupperne med fordel kan sammensættes for at understøtte effekten, påpeges det i manualen,¹¹ at *"Det er vigtigt både at have blik for de udadreagerende børn og de mere tilbagetrukne og energiforladte børn. De har begge lige meget brug for støtte og vil ofte kunne påvirke hinanden positivt under de rette rammer"* (2014:163).

Denne sammensætning af børn har også været aktuel i 'Projekt Frydlege', hvor den aktuelle sammensætning af børnene i en legegruppe bidrager til følgende refleksion: *"at vi tog meget dem, der var meget udadreagerende og så et par stille piger, vi lige som fyldte op med. Sådan lige for at få dem med. Hvor vi har set, hvor meget det har givet bagefter til dem, der egentlig er ret stille og ikke siger noget. At det måske faktisk har været en god blanding. Så man ikke kun tænker på, at de skal have hjælp til at blive mere reguleret. Jeg tror ikke, at vi har [...] været nok fokuserede på betydningen af opregulering".*

Det forhold, at de fleste børn i legegrupperne vurderes til alle sammen at have omfattende problemer, betyder ifølge superviser, at processen tager længere tid. Hun siger således: *"de har simpelthen samlet de mest belastede, de har kunnet finde. Det kan man godt diskutere om det har været klogt, men det har i hvert fald fungeret. [...]men det er ikke sådan, at metoden anbefaler specielt, at man gør det sådan, fordi i virkeligheden ville det måske være bedre at have en lidt mere blandet gruppe, fordi der derved hurtigere sker en form for normalisering".*

En legegruppeinstruktør anbefaler, at man i sammensætningen af grupper søger en nogenlunde homogen gruppe udviklingsmæssigt dog med det forbehold, *"at det ikke nytter noget, at de alle sammen er på minimums funktionsniveau i forhold til de kompetencer, vi understøtter".*

I alle tilfælde foreslås det, at *"den første legegruppe, man kører, kunne med fordel være med nogle børn, der ikke er helt så udfordret. Fordi der er så meget der skal læres for dem, der skal udføre det første gang".*

¹¹ viden.sl.dk/media/5285/nussamanualcompressed.pdf

Ifølge manualen er denne beregnet på børnegrupper på mellem otte og ti børn, hvor der er tilknyttet tre NUSSA-terapeuter (legegruppeinstruktører), således, at der er to på skift. I 'Projekt Frydlege' har der i to af legegrupperne været tolv børn. I den ene gruppe har de været fire legegruppeinstruktører og i den anden tre. Den gruppe, hvor der kun var tre legegruppeinstruktører, blev det oplevet som, at gruppen var for stor. Her bliver det vurderet, at otte børn ville have været et passende antal. I den anden gruppe angives det, at det tydeligt kunne mærkes, hvis en af instruktørerne manglede.

Koordinering/Organisering

Manualen angiver ikke retningslinjer i forhold til organiseringen andet end at påpege, at udover at finde fagprofessionelle, der kan være legegruppeinstruktører og etablere børnegrupper, er der en mængde planlægning i forbindelse med et forløb (ibid. 164). I 'Projekt Frydlege' er koordinering og planlægning organiseret centralt i kommunen ved en central koordinatorfunktion og denne løsning samt forløbet i forhold til planlægning og koordinering er der stor tilfredshed med blandt instruktørerne og supervisor:

[Den centrale koordinator] *"har været hurtig til at svare på spørgsmål og følge op, og tage ansvar i forhold til hvis andre skulle ind over som Job- og Velfærd..."* *"Det har jo givet en tryghed i, at der er nogle der har haft ansvaret for det her, og at vi skulle gøre det så godt vi kunne. Men vi er også blevet hørt i frustrationer og fået klap på skulderen med, når vi har sagt, der var noget, der ikke virker. Så det har været rigtig afgørende"*.

Tid og fysiske rammer

Tid

Kontinuitet i legegruppeforløb

I manualen anbefales det, at der afholdes to sessioner om ugen. I 'Projekt Frydlege' har der fra januar 2017 for hvert dagtilbud/skole været afholdt en ugentlig legegruppe à en times varighed. De deltagende institutioner, særligt de to skoler, har dog haft flere uger, hvor de ikke har kunnet afholde legegrupper på grund af ferier, helligdage og temadage, hvorfor datoen for den sidste legegruppe har rykket sig.

I forhold til afholdelse af legegrupperne efterspørger legegruppeinstruktørerne lidt mere kontinuitet i forløbet: *"Så har vi haft temauger, hvor der er trukket nogle sessioner ud, og vi har haft helligdage og ferier. Så det er blevet sådan meget drypvis, og det tror vi ikke har været godt. Så er det ligesom, så er man tilbage til start hver gang"*.

Det foreslås i stedet at afholde legegruppeforløbene i efteråret, hvor der ikke er så mange helligdage, eller at have to sessioner ugentligt, så et legegruppeforløb afvikles over kortere tid.

Forberedelsestid

Det fremgår af manualen (ibid. 164), at det er vigtigt, at gennemførelsen af legeprogrammet bliver planlagt intensivt. Ligeledes anbefales det, at der er afsat tid til forberedelse og efterfølgende refleksion - i alt 90 minutter pr. session. I 'Projekt Frydlege' er der blevet afsat tre timer pr. legesession.

Det er ikke blevet oplevet, som at der har været tilstrækkelig forberedelsestid. Dette skyldes især, at legegruppeinstruktørerne har anvendt ekstra tid på at tilrette i forhold til manualen, og der er blevet fabrikeret en del ekstramateriale.

Superviseren anbefaler, at legegruppeinstruktørerne får en times ekstra forberedelse om ugen. Den ekstra tid er også vigtig i forhold til planlægning og evalueringen efterfølgende, men også for at få samarbejdet med de andre instruktører til at fungere, ifølge supervisor: *"Det kræver en del forberedelsestid, for at det går godt, især hvis man er tre, der skal få en gruppe til at fungere. Det siger de så også, at hvis de brugte god tid i starten på at køre sig ind på hinanden, så kommer flere ting automatisk bagefter"*.

Det var særligt i begyndelsen af legegruppeforløbet, at instruktørerne følte sig pressede, og hvor de gerne ville have mere tid til forberedelse: *"Der er mange ting, vi bagefter kan sige, hvis vi havde fået det forberedt ordentligt, og det er lige fra at sætte navneskilte på bøgerne og farverne og alt muligt, så kunne det have givet en anden form for ro. Så forberedelsestiden, kunne have gjort nogle ting rigtig meget nemmere"*. Efterhånden oplever instruktørerne, at planlægningen ikke kræver så meget tid længere. *"De første otte gange, der brugte vi ekstrem lang tid, også mere end vi gjorde her til sidst, der var vi meget hurtigere"*.

Lokale

I forhold til lokale står der i manualen, at: *'For at underbygge de faste rammer og genkendeligheden er det vigtigt, at sessionerne afholdes i det samme lokale hver gang'* (*ibid.*164). Dette understøttes af oplevelsen blandt instruktørerne i en legegruppe, hvor legegruppen på grund af renovation af det lokale, de havde haft hidtil, fremover måtte være i gymnastiksalen. Dette havde en meget negativ effekt, da børnene forbandt gymnastiksalen med noget andet, end det de foretog sig i legegruppen og en legegruppeinstruktør for gruppen vurderede, at alt det, de havde opnået hidtil med børnene, blev mistet i den forbindelse.

Undervisning

I manualen anbefales et uddannelsesforløb på minimum fire dage, hvor der undervises i metodens teoretiske forståelsesramme og grundprincipperne, og hvor deltagerne arbejder med metoden i praksis i en børnegruppe.

I 'Projekt Frydlege' deltog 12 pædagoger/lærere og fire medarbejdere fra PPL og Familiecenter i et fire-dages kompetenceudviklingsforløb i november og december 2016. Kompetenceudviklingsforløbet var blevet tilrettelagt og gennemført af Anne Bovbjerg, forfatter til bogen *Frydlege – leg som social inklusion og resiliens*¹², der bygger på den samme neuroaffektive tilgang, som manualen bygger på, men ikke repræsenterer en manualiseret tilgang.

Undervisningen vurderes af alle som relevant og tilgængelig, hvor teori og praksis blev koblet sammen på en vedkommende måde, og alle instruktørerne fortæller, at undervisningen har betydet, at de har følt sig godt klædt på til rollen som

¹² Bovbjerg A. (2015). *Frydlege – leg som social inklusion og resiliens*. Frydenlund.

legegruppeinstruktør. Undervisningen vurderes også som relevant i forhold til instruktørernes faglighed generelt i forhold til målgruppen. *"Det var nogle spændende og givtige informationer, vi fik der, sådan rent teoretisk, og så er det faktisk noget, vi kan bruge i dagligdagen med børnene, og så bruger vi det jo faktisk også i samtalen med forældrene".* Legegruppeinstruktøren fortæller videre: *"At så havde vi nogle ret alvorlige samtaler med forældrene kort efter, og der kunne vi mærke, at vi var meget bedre rustet til at gå ind i det, efter at vi havde fået den her præcise viden om, hvad det vil sige at være traumatiseret".*

Alle både legegruppeinstruktører og supervisor vurderer, at det, at instruktørerne prøvede metoden af i praksis under uddannelsesforløbet på en gruppe børn fra en børnehave, var meget givende. Supervisor fortæller således at: *"Det har været vigtig for troen på projektet. [...]det her er ligesom en metode, som er indlysende men rigtig svær at gennemføre, og derfor er det rigtig vigtig, at før man prøver selv at mærke det af, for det er egentlig noget, man skal have i kroppen. Udover det selvfølgelig også er en konkret viden om, hvad det er der fungerer".*

Legegruppeinstruktørerne fortæller, at de umiddelbart var ret skeptiske over for at skulle prøve metoden af på nogle andre børn, da de var så pressede tidsmæssigt, når de skulle nå at planlægge hele deres eget legegruppeforløb samt producere materiale til det: *"Men vi har fundet ud af, at det er noget af det, der giver allermest. Så det kunne have været godt at have lidt mere af det".*

Instruktørerne foreslår derfor, at der afsættes en dag mere til den indledende undervisning, så der bliver tid til både planlægning af eget legegruppeforløb samt yderligere afprøvning af metoden på andre børn.

Supervision

Manualen¹³ anbefaler, at der er to supervisionsdage, og at PPR-psykologer tilknyttes uddannelsesforløbet således, at de på sigt kan varetage supervisionen.

I Projekt Frydlege har der fra januar til april 2017 været gruppesupervision ved Anne Bovbjerg en gang om måneden. Det var oprindeligt tænkt, at de to skoler skulle være sammen i supervision ligesom de to dagtilbud – men af praktiske årsager var det en skole og en børnehave, der var sammen de tre første gange. Den sidste gang havde alle institutionerne gruppesupervision sammen.

De deltagende skoler/dagtilbud er forpligtet til at køre endnu et legegruppeforløb i august 2017 - december 2017, hvor det som udgangspunkt har været tanken, at de skal modtage supervision fra de tilknyttede PPL/Familiecentersmedarbejder.

I Projekt Frydlege har der været afholdt fire gange supervision baseret på videooptagelser af legegrupperne og der har ligeledes været koblet Familiecentermedarbejder og PPL-konsulenter på undervisningsforløb og i legegrupperne: *"I forhold til supervision har det været altafgørende, det er simpelthen en nødvendighed for at det kan lykkes. Og det skal ikke være sådan, at man i anden omgang skal sige, nu har i prøvet det, så nu har i brug for mindre supervision. Den skal der holdes fast i, hvis vi skulle bestemme".*

¹³ Ibid. s 162

I processen, hvor legegruppeinstruktørerne stod over for at skulle tilpasse manualen i begyndelsen, havde det stor betydning med supervision: "[supervisor] kunne give os helt ro og selvtillid i, at det var faktisk det rigtige, det vi gjorde, det var at tilpasse det og vi var på rette vej". Der er ligeledes stor tilfredshed med, at de tre første gange med supervision var i mindre grupper, hvor der kun har været instruktører med fra to legegrupper: "fordi vi jo heller ikke kender hinanden, så det der med at lukke op for nogle følelser, det var fint i nogle mindre grupper", og at der til sidst var supervision med alle samlet. Der er dog et ønske om, at de små supervisionsgrupper bestod af legegruppeinstruktører med børn i samme aldersgruppe.

Alle instruktørerne udtrykker stor begejstring for selve formen på supervision med udgangspunkt i filmoptagelser af legegruppeforløbene.

Det foreslås af instruktørerne, at der i efteråret fortsat skal være supervision ved den nuværende supervisor, da der er bred enighed om, at de tilkoblede PPL-konsulenter og familiecentermedarbejdere endnu ikke er rustet til at være supervisorer. Derfor foreslås det af legegruppeinstruktørerne at koble dem på et legegruppeforløb mere og fortsætte med supervision fra den hidtidige supervisor. På denne måde vil der, ifølge legegruppeinstruktørerne, fortsat være tre legegruppeinstruktører pr. gruppe, hvilket også vil modvirke sårbarhed ved sygdom.

Opsamling: Ressourcer

Ovenstående afsnit om forudsætningerne for Projekt Frydlege, under overskriften ressourcer, har handlet om, hvorvidt de forudsætninger, for tilgangen, som manualen giver anvisninger på, har været til stede i Projekt Frydlege.

I forhold til ressourcer/forudsætninger, har projekt Frydlege afvejet fra manualen på følgende områder:

- Målgruppen har været en anden, end den oprindeligt tilsigtede. Den aktuelle målgruppe i projekt Frydlege har således haft et bredere aldersspænd og omfattet børn helt ned til toårs alderen. Målgruppen for projekt Frydlege beskrives også som væsentlig mere udsat end den oprindelige målgruppe. Børnene er relativt nytilkomne flygtninge, med massive problematikker og begrænsede dansk kundskaber
- To af legegrupperne har været større (12 børn) end det anbefales i manualen (8-10 børn)
- Der er kun blevet afholdt én legegruppesession om ugen, hvor manualen anbefaler to legegruppesessioner
- Hvor manualen anbefaler, at der bliver afsat 90 minutter pr. legegruppesession i alt – også til forberedelse og evaluering, har der i Projekt Frydlege været afsat tre timer pr. legegruppesession
- Manualen fremhæver vigtigheden af, at legegruppesessionerne foregår i et fast lokale. I projekt Frydlege har en legegruppe måttet flytte lokale undervejs
- Manualen anbefaler, at der er to gange supervision til et legegruppeforløb. I Projekt Frydlege har der været supervision fire gange

Ifølge legegruppeinstruktørerne og supervisor har følgende ressourcer haft en positiv virkning på processen og resultatet af Projekt Frydlege:

- At der har været en blanding af 'stille piger' og 'udadreagerende drenge' i legegrupperne, da begge grupper har fået noget ud af deltagelsen og suppleret hinanden
- At der har været en central koordinatorfunktion i projektet, der har været hurtig til at svare på spørgsmål, koordinere og tage ansvar
- At undervisningen har bidraget til, at instruktørerne har følt sig klædt på til opgaven som legegruppeinstruktører, samt bidraget med vigtig viden om traumatisering, som har kunnet anvendes i det efterfølgende arbejde i forhold til børnenes forældre eksempelvis
- At der har været mulighed for at afprøve metoden på en børnehave under undervisningsforløbet.
- At underviser også har været supervisor
- At der har været fire gange supervision
- At supervisor har støttet dem i forløbet, hvor de har måttet rette manualen til
- At der har været supervision i mindre grupper og at der afslutningsvis var supervision i den store gruppe med alle legegruppeinstruktørerne

Ifølge legegruppeinstruktørerne og supervisor har følgende (manglende) ressourcer haft en negativ virkning på processen og resultatet af Projekt Frydlege:

- At alle børnene i legegrupperne har været meget belastede, så processen har taget længere tid
- At der i en gruppe kun har været tre instruktører til 12 børn, hvilket er blevet oplevet som meget hårdt
- At der for skolegruppernes vedkommende har været mindre kontinuitet i forløbet på grund af ferier, helligdage og temauger
- At en legegruppe måtte skifte lokale undervejs i processen
- At der ikke har været tilstrækkelig tid til at planlægge sessionerne og udarbejde materiale, da der har været meget, der har skullet tilrettes i forhold til det oprindelige udgangspunkt i manualen på grund af den nye målgruppe.

Legegruppeinstruktørerne og supervisor har følgende forslag i forhold til 'ressourcer' i 'Projekt Frydlege'

- At ikke alt for belastede børn indgår i legegrupperne, medmindre der er en psykolog tilknyttet
- At legegrupperne er sammensat af børn på nogenlunde samme funktionsniveau, dog ikke laveste funktionsniveau
- At den første legegruppe, legegruppeinstruktøren har, ikke er med de mest belastede børn
- At legegrupperne ikke er for store, 12 børn er blevet oplevet som en stor gruppe
- At der fortsat er en kommunal koordinatorfunktion knyttet til projektet
- At legegruppeforløbet afholdes i efteråret for skolebørn eller to gange om ugen om foråret for at undgå, at mange sessioner må aflyses på grund af helligdage mm.
- At instruktørerne får en time ekstra om ugen til at afholde, planlægge og evaluere legegruppesessionen i
- At der sættes en dag mere af til undervisning, hvor der er tid til at afprøve metoden i praksis samt forberede eget legegruppeforløb

- At det næste legegrupperforløb i efteråret kommer til at fungere som dette, med den samme eksterne supervisor og hvor PPL-konsulenter og Familiecentermedarbejdere fortsat indgår som legeinstruktører i grupperne

Aktiviteter (Afholdelsen af legegrupper)

I det følgende afsnit gennemgås de Aktiviteter, der ifølge manualen er de væsentligste elementer i et legegrupperforløb. Den ene del af afsnittet handler om legeprogrammet og omfatter: Programmet, den enkelte session, herunder den indledende og afsluttende rundkreds, dagens leg, dagens centrale aktivitet. Den anden del af afsnittet handler om tilgangen, hvor tilgangens grundprincipper bliver gennemgået. Disse omfatter: Struktur og faste rammer, tydelighed, medbestemmelse og LANE (Legende, accepterende, nysgerrig, empatisk).

En tidligere evaluering af manualen¹⁴ viste, at de positive resultater af metoden afhang af, at implementeringen ikke kun var tro mod legeprogrammet (der karakteriseres som makroregulering) men også mod metodens andet element; tilgangen som terapeutisk praksis (mikroregulering).

Programmet

Af manualen fremgår det, at: *"Selve legeprogrammet består af 18 sessioner, og programmet er struktureret således, at sessionerne er bygget oven på hinanden og er inddelt i fem kategorier' [...]hvor indholdet i sessionerne i en kategori skal tilføre børnene de ressourcer og kompetencer, der er nødvendige for at være klædt på til at gennemføre sessionerne i næste kategori'.*

Kategorierne er følgende:

Kategori 1: NUSSA-gruppen

Kategori 2: Grundemotioner

Kategori 3: Emotioner og oplevelser

Kategori 4: Relationer

Kategori 5: Afslutning.

I Projekt Frydlege har der i to legegrupper været afholdt alle 18 sessioner, og i to legegrupper, har der været afholdt 17 sessioner.

Legegrupperne har været igennem alle kategorierne, men både skolegrupperne og førskolegrupperne har oplevet problemer med særligt én kategori, Kategori 3/Emotioner og oplevelser. Særligt én af aktiviteterne inden for denne kategori: 'Hvordan kan historien ændres?' blev oplevet som meget vanskelig at formidle til børnene. I en børnehave er to sessioner indenfor denne kategori blevet sat sammen, fordi indholdet ifølge instruktørerne ikke ville give mening for børnene.

Det foreslås for grupperne med før-skolebørn, at antallet af sessioner i et forløb sættes ned til 10-12 gange: *Så [...] synes [vi], vi kan ramme rundt om de her følelser, de her lege.*

¹⁴ Afsluttende evaluering af projekt NUSSA, 2014: <https://viden.sl.dk/media/5637/projekt-nussa.pdf>

Som vi snakkede om, at det her med at tegne, det blev også for meget nogle gange. Så hvor kan vi ramme noget, der i hvert fald børnehavemæssigt kunne være rimeligt".

Den enkelte session

Den enkelte session er opbygget efter den samme gennemgående struktur hver gang: 1) Indledende rundkreds, herunder gruppens regler 2) Dagens leg 3) Dagens centrale aktivitet og 4) Afsluttende rundkreds.

Strukturen er overordnet set blevet fulgt af instruktørerne, ifølge supervisor, og hun vurderer, at det har fungeret godt: En legegruppeinstruktør underbygger dette, da hun fortæller om den enkelte sessions opbygning: *"Man får åbnet op for nogle ting. Der synes jeg jo, at manualen får lagt godt op til at få åbnet. Vi bearbejder, vi leger og vi lukker lige så stille af igen, men vi har ikke lukket den så meget, så man kan stadig væk godt smile til dem [...] Jeg synes virkelig, at den kommer hele vejen rundt, den der manual".*

Den indledende og afsluttende rundkreds

Ifølge manualen har den indledende og afsluttende rundkreds til formål at arbejde med børnenes arousalniveauer. Henholdsvis opregulerende i begyndelsen og nedregulerende ved afslutningen. Der står således, at: *"Kun når nervesystemet er i ro og har et balanceret arousalniveau, vil der ske en ændringsproces (Hart 2014: s30)".*

Supervisor vurderer, at det er lykkedes instruktørerne at igangsætte lege, som har kørt intensiteten op og ned på den måde, som de har lært, og at det har fungeret godt.

Det at regulere børnenes arousal betegnes dog af en legegruppeinstruktør som det aller sværeste, og det har taget tid for især førskolebørnene at lære. *"Det var der, vi synes, det var en succes de sidste gange, men det der var meget, meget svært i begyndelsen, at få dem ned. Både børnene og os".*

Massage beskrives som et godt middel til at sænke arousalniveauet: *"Jeg tænker fx med massage-bilerne, som vi endte med at køre, de sidste mange gange. Det der med at man ser, hvordan alle lige pludselig, alle børnene falder helt til ro, og selv kommer og siger: 'Jeg vil gerne have massage.' Selv tager strømperne af. Det er i hvert fald nyt ved os".* Og der suppleres: *"Jeg tror, at projektet har en rigtig god, afsmittende effekt, for man går altså ikke ud og langer efter en, man lige har fået massage af eller givet massage til og været i kontakt med hinanden".*

Samtidigt er det et element, som flere legegruppeinstruktører har anvendt også uden for legegrupperne: *"Hvis de er meget vrede eller oppe at køre over et eller andet, så er den der med: 'Prøv lige at trække vejret rigtig dybt ned i maven, så du lige får ro igen', den synes jeg virkelig at kunne bruge bagefter".*

Dagens leg

Dagens leg er ifølge manualen en rolleleg og/eller en samarbejdskrævende leg, som ofte har karakter af at være en form for fangeleg. Hver session har et tema, som er integreret i dagens leg.

Det er særligt dagens leg, der er blevet justeret for at tilpasse den til børnenes niveau i 'Projekt Frydlege. En legeinstruktør giver et eksempel på, hvordan en leg er blevet tilpasset førskolebørn: "*Så har de kravlet i stedet for at løbe for eksempel, eller, for at det ikke skulle gå for stærkt, så har vi brugt en klud til under fødderne, men hvor legen fungerede*".

Supervisor har bidraget med vejledning til, hvordan legene har kunnet justeres. Samtidigt med, at der løbende er foretaget mange justeringer af manualen, udtrykkes der også en opmærksomhed på, at man skal være lidt varsom med at justere for meget på grund af negative forventninger til, hvad målgruppen kan: "*For jeg tror faktisk, at det overraskede os lidt, at vi kunne bruge så mange af legene i NUSSA manualen til de her små børn. Lege vi tænkte aldrig ville komme til at gå. Så er der bare nogle af de her lege, hold nu op*".

Der manes også til forsigtighed i forhold til at justere legene for meget: "*Der gik det op for os, at legene jo også er bygget op på den måde, så man skal også huske elementerne i dem, når man piller i dem. [...] Fordi der er så meget i dem, som man bliver bevidst om, når man har set og prøvet dem*".

Legene ses som meget centrale for de resultater, legegruppeinstruktørerne har oplevet. Det der særligt fremhæves i denne forbindelse er, at det er samarbejdslege, hvor konkurrenceelementerne er væk. Legene regulerer arousalniveauet. Det fortælles også at legene har fremmet fællesskabsfølelsen: "*Jeg synes, at vi har knoklet rigtig meget med at skabe den her fællesskabsfølelse, fordi vi tit oplevede, at når børnene havde fået lov til at gøre et eller andet, når de var med i legen og det ikke var deres tur mere, så gik de bare, så gad de ikke mere. Altså den der, prøv nu at se, I er nødt til at hjælpe. Men vi fandt ud af, at den der faldskærmsleg, der fandt de ud af, hov man kan ikke blive løftet, hvis vi ikke er der allesammen. Så den gjorde et eller andet*".

Ifølge supervisor er det et problematisk element i manualen, at der skal introduceres en ny leg hver gang. "*Dermed forsvinder nogle af de vigtige ting som genkendelse og at børnene oplever at blive bedre til legene*". Hun refererer også til, at legegruppeinstruktørerne har fortalt, at det har været et problem, at der hele tiden skulle introduceres nye lege. Instruktørerne fortæller da også om særlige lege, der har fungeret godt og som er blevet leget flere gange.

Dagens centrale aktivitet

Dagens centrale aktivitet er, ifølge manualen, oftest en tegneaktivitet. Aktiviteten relaterer sig ligesom legen også til sessionens tema. Formålet er, at børnene, igennem at tegne og tale om emotioner og oplevelser, får erfaring med at sætte ord på og koble oplevelser til følelser.

Dagens centrale aktivitet er også i flere tilfælde blevet rettet til, så den passede til børnenes niveau. I en legegruppe fortælles det: "*De ord, der er brugt, kendte vores børn ikke rigtig, frygt og mod og tristhed, så vi har været nødt til at bruge nogle andre ord som bange og ked af det, vred, sur, så vi fik nogle ord på, som de kendte*".

I en anden legegruppe er der ændret på tegneopgaverne: "*Så brugte vi jo brunkagen, den var tegnet ind i bøgerne. Så man kan sige, strukturen, man kan sige vi havde rammerne, så*

det de skulle, det var bare at agere ud fra de følelser, de skulle ikke til at tegne dem selv, og så derefter...".

Generelt er legegruppeinstruktørerne blevet meget positivt overraskede over, hvor gode børnene er blevet til at tegne: "*De har jo været på flugt. Det har de ikke haft med, det at tegne*". Men børnene udvikler sig hurtigt ifølge instruktørerne: "*Der skete noget efter grundemotioner, så begyndte de at kunne tegne det de skulle i forhold til temaerne*". En udvikling, der angives at fortsætte: "*Jo mere de kom igennem det, jo bedre blev de faktisk også til at udtrykke sig billedmæssigt. Der var en stor udvikling*".

Legegruppeinstruktørerne er også blevet meget positivt overraskede over, hvor gode børnene har været til at tale om følelser og hvilken udvikling, de har været igennem på dette område.

Dagens centrale aktivitet vurderes således som meget givende af legeinstruktørerne og også af supervisor. En instruktør fortæller, hvor godt hun synes, aktiviteten passer ind i det øvrige program: "*De der tegninger og snakke, de har været rigtig, rigtig gode, og det har været et godt supplement til, at man har leget først, og de lege har også haft noget med det emne, man skulle snakke om at gøre. På den måde synes jeg, at det har hængt rigtig fint sammen*".

Tilgangen

Legeprogrammet, som er gennemgået ovenfor, er som tidligere nævnt, kun det ene element i metoden. Af lige så stor betydning er tilgangen, der er baseret på principper om struktur og faste rammer, tydelighed, medbestemmelse og LANE (Legende, accepterende, nysgerrig, empatisk). I det følgende beskrives, i hvilket omfang disse elementer ifølge supervisor og legegruppeinstruktørerne har været til stede i 'Projekt Frydlege'.

Struktur og faste rammer

Ifølge manualen er en forudsigelig struktur og forudsigelige rammer en forudsætning for at arbejde med mikrorhythmerne, der skaber de emotionelle forandringsprocesser. Den gentagne struktur og de faste rammer i sessionerne skaber ifølge manualen denne genkendelighed og forudsigelighed i hver session (ibid. 38).

Supervisor vurderer, at legegruppeinstruktørerne har været rigtig gode til at etablere disse strukturer og faste rammer.

Flere legegruppeinstruktører skaber derudover yderligere struktur på sessionerne. Især faste pladser fremhæves som en fordel: "*Vi lavede faste pladser fra start af. Vi havde sådan nogle måtter, og det tror vi også gav en rigtig god struktur. Noget ro. Men det krævede også noget materiale og tid til det*". I en anden gruppe er det først på baggrund af erfaringer fra de første sessioner, at de etablerer faste pladser: "*Vi fik først faste siddepladser efter tredje gang, så det, synes jeg, også skal med i manualen*".

Strukturer og de faste rammer beskrives som vigtige for processen: "*Jeg tænker, de der helt faste rammer, som de kommer til at kende, og så hele tiden komme med noget nyt inde i den faste struktur. Om det er det ene eller det andet, det kan jeg ikke sige, men det har i*

hvert fald gjort noget ved dem. Fordi, de ved hvad der skal ske, og de ved det alligevel ikke. Men de er meget mere åbne".

Strukturerne og de faste rammer anvendes også som et argument for at fastholde legegrupperne og ikke kun integrere principperne fra legegrupperne i hverdagen: *"Jeg tænker også, at roen ved, at det er en legegruppe, den skal vi være i. Vi er her så og så lang tid. Vi skal igennem de og de kendte elementer. Det gør rigtig meget for dem".*

Tydelighed

Manualen angiver, at det er vigtigt med tydelige instruktioner for at guide børnene gennem sessionerne,

Ifølge supervisor har børnenes sproglige forudsætninger betydet, at det til tider har været vanskeligt, når lege skulle forklares, men at det har fungeret, når legegruppeinstruktørerne har vist det med konkrete billeder.

Legegruppeinstruktørerne fortæller, at de har været bevidste om at være tydelige. I en legegruppe for førskolebørn har de lavet piktogrammer for regler, og for hver enkelt leg. I andre grupper har de ifølge instruktørerne lagt legene tilrette, så alle har forstået dem. Desuden påpeges det, at legene er på en sådan måde, så de nemt kan forklares uden sproglig forståelse.

Medbestemmelse

Medbestemmelse fremhæves som et lige så vigtigt element som de andre i manualen (ibid. s. 39). Man skal have lov til at være med på sin egen måde, og barnet skal ikke presses til noget, det ikke har lyst til. Som et element i medbestemmelse er, at der skal udpeges et pause-sted, hvor børnene kan være, hvis de ikke har lyst til at deltage. Der står således i manualen, at da traumer opstår, når barnet har en oplevelse af at være magtesløs og uden kontrol, vil overvindelsen af traumer kræve, at barnet får en oplevelse af kontrol for eksempel ved medbestemmelse. Videre hedder det, at hvis man presser mennesker til at åbne sig, inden de er parate til det og kræver, at de skal deltage i en gruppeproces, kan det reaktivere traumet (Hart 2014: 29).

Alle legegrupperne har haft et pause-sted, men der er forskellige erfaringer med at bruge det. I gruppen med flere små børn, blev pausestedet brugt meget, især i overgangene men for de større børns vedkommende var det mest i begyndelsen af legegruppeforløbet, at stedet blev anvendt. Det er ikke alle, der har positive erfaringer med det: *"Vi oplevede, at i de første sessioner, blev det sikre sted brugt til, når de ikke lige gad at være med, eller hvis det blev for træls at skulle se på de andres tegninger, så var der nogle der meldte sig fra".* Der bliver derfor sat begrænsninger på, hvilke årsager, et barn måtte have til at sætte sig: *"Det sikre sted, var hvis man blev ked af det eller fik ondt i hovedet, eller et eller andet",* I en anden gruppe, er det den modsatte problemstilling: *"I starten skulle vi lige finde ud af, og kunne de voksne tvinge børn til at bruge det, hvis vi synes de havde behov".*

Det beskrives som en proces for både instruktører og børn at lære at anvende stedet på den tilsigtede måde: *"For os har det også været en proces at lære, at man ikke skal hoppe henne i puderne i stedet for, hvis man ikke lige gider den her leg. Men jeg synes også, at*

efterhånden så fandt de ud af, at det var lige der, man kunne sidde og se, hvad sker der lige her, eller hvis man lige var blevet sur, så kunne man lige sætte sig derhen og blive klar".

Supervisor understreger vigtigheden af, at barnet har mulighed for at trække sig, og fortæller at det blandt andet er et af de områder, de har været inde på under supervisionen: "*Når man ser ting på film, så kan man se, at der er ikke meget, som fungerer, som det føles som. Det er jo fordi, man har nogle bestemte briller på, fordi man er vant til at skulle skabe ro og disciplin. Derfor kan de føle, at det ødelægges, fordi et barn går ud. Men på film kan de se, at det fungerer jo alligevel, selvom barnet går fra, og barnet, der er gået fra, kommer jo også tilbage igen, når barnet kan se, hvor sjovt det er for de andre børn".*

LANE: Legende, Accept, Nysgerrighed og med Empati

Et væsentligt element i tilgangen er, ifølge manualen, en indstilling hos legegruppelinstruktørerne omfattet af de fire begreber: legende, accept, nysgerrighed og empati.

Legegruppelinstruktørerne nævner særlig anerkendelse, som et bevidst princip under legegrupperne: "*Vi valgte så at lave en usynlig sølvmedalje og så nogle ord på".* Og der er også en oplevelse af, at anerkendelse har en stor betydning i tilgangen. "*Fx anerkendelse, der er vi slet ikke i tvivl om, at vi rammer dem lige i hjertet".*

Under interviewet med supervisor lægges der primært vægt på, at '*Legen bliver det bærende*', som det vigtigste princip for legegruppelinstruktørerne, frem for personlige egenskaber eller tilgange. "*Det synes jeg virkelig, at det har de har gjort et virkelig godt arbejde og engagementet har været stort. [...]Hvordan de lært, at det er legen som skal være det bærende element, og det har forbavset mig, hvor stærkt de har oplevet den forskel. Det har næsten haft karakter af, at det næsten har været en magisk oplevelse, at legen i sig selv kan forandre".*

Opsamling: Aktiviteter

Afsnittet Aktiviteter har handlet om, hvorvidt selve strukturen i legeprogrammet er blevet fulgt samt om principperne i den tilgang, der beskrives i manualen, er blevet efterlevet af legegruppelinstruktørerne i Projekt Frydlege.

Da det fremgår af legegruppelinstruktørernes udsagn, at der er relativ stor forskel på, hvordan man har arbejdet med manualen og tilpasningen af denne i de enkelte legegrupper, er den følgende gennemgang af, hvorvidt Projekt Frydlege har afvejet fra manualen i forhold til aktiviteter, ikke nødvendigvis dækkende for alle grupperne.

I forhold til legeprogrammet er der blevet afvejet fra manualen på følgende områder:

- I to legegrupper har der kun været afholdt 17 sessioner, hvor der i manualen er 18 sessioner
- Det er blevet oplevet som meget svært at styre førskolebørnenes arousalniveau
- Dagens leg er blevet tilrettet børnenes niveau ud fra supervisors anbefalinger
- Det er ikke alle lege, børnene har været igennem. Nogen gange har de leget en leg fra en anden session
- Dagens aktivitet er blevet rettet til, så den har passet til børnenes niveau

I forhold til den tilgang, manualen foreskriver, er der blevet afvejet fra følgende elementer:

- Der er blevet etableret yderligere strukturer end manualen foreskriver ved, at børnene for eksempel har fået faste pladser
- Børnenes sproglige forudsætninger har gjort det vanskeligt for legegruppeinstruktørerne at forklare dagens leg eksempelvis og dermed at fremstå som tydelige
- Der er blevet sat begrænsninger på i forhold til, hvilke grunde børnene måtte have for at anvende pausestedet

Ifølge legegruppeinstruktørerne og supervisor har følgende aktiviteter haft en positiv virkning på processen og resultatet af Projekt Frydlege:

- At opbygningen af den enkelte session kommer hele vejen rundt og den understøtter, at børnene både åbner sig, et område bearbejdes, der leges og der lukkes lige så stille af igen
- At børnenes arousalniveau reguleres op og ned i løbet af sessionen skaber harmoni
- Massage fremhæves som et middel til at sænke arousalniveauet, børnene beder selv om det og giver hinanden massage
- At legegruppeinstruktørerne anvender metoderne til at sænke børnenes arousalniveau – også uden for legegrupperegion
- At supervisor har hjulpet med et tilrette legene, så de har fungeret
- At nogle af legene har fungeret og været rigtig gode for børnene, selvom de ikke er blevet tilrettet og hvor legegruppeinstruktørerne har troet, at de var for vanskelige for børnene
- At legene indeholder rigtig mange og gode elementer. Især fremhæves, at det er samarbejdslege uden konkurrenceelement
- At legene er med til at regulere arousalniveauet.
- At leg med faldskærm, hvor børnene skal løfte hinanden, har fremmet fællesskabsfølelse
- At dagens centrale aktivitet har været tilgængelig for børnene, så de forholdsvis hurtigt i forløbet har kunnet udføre dem
- At tegneaktiviteterne har betydet, at børnene er blevet meget bedre til at tegne opgaverne
- At dagens centrale aktivitet har bidraget til, at børnene er blevet gode til at tale om følelser
- At dagens aktivitet har hængt fint sammen med det øvrige program for dagen og dagens tema
- At børnene har fået faste pladser, hvilket har givet struktur og ro
- At der er faste strukturer, som børnene kender og at der hele tiden sker noget nyt inden for disse strukturer, hvilket har betydet, at børnene er blevet mere åbne
- At børnene tydeligt har forstået hvad de skulle, når regler og lege er blevet forklaret med piktogrammer
- At førskolebørnene har kunnet anvende pausestedet, når de har haft behov for det, for eksempel i overgange

Ifølge legegruppeinstruktørerne og supervisor har følgende (manglende) aktiviteter haft en negativ virkning på processen og resultatet af Projekt Frydlege:

- Det blev oplevet som meget vanskeligt at formidle aktiviteten: 'Hvordan kan historien ændres?' under temaet Emotioner og oplevelser

- Det er blevet oplevet som lidt for meget, at førskolebørnene har skullet tegne så meget
- At der hele tiden introduceres nye lege, så børnene ikke oplever det trykke ved genkendelsen og det at blive bedre til en leg
- At børnene ifølge legegruppeinstruktørerne i begyndelsen 'misbrugte' pausestedet,

Legegruppeinstruktørerne og supervisor har følgende forslag i forhold til 'aktiviteter' i 'Projekt Frydlege':

- At antallet af sessioner for førskolebørn nedsættes til 10-12 gange
- At der laves en ny version af manualen på baggrund af erfaringerne fra Projekt Frydlege
- At der er faste siddepladser for børnene i legegrupperne
- At der fortsat er legegruppeforløb
- At elementerne fra manualen bredes ud i hverdagen og til alle kollegerne

Resultater

Legegruppeinstruktørerne fortæller med stor begejstring om de resultater, de kan se hos børnene på baggrund af legegruppeforløbet. De fortæller således:

- At alle børnene har glædet sig til hver session
- At der har været et kæmpe engagement i legegruppen
- At børnene har fået en fællesskabsfølelse i forhold til hinanden
- At der er kommet nye venskaber og relationer på tværs af børnene
- At drengene er blevet bedre til at regulere sig
- At pigerne er begyndt at sprudle
- At børnene er begyndt at kunne snakke om følelser
- At børnene er blevet gode til at sætte ord på, hvad der sker i deres liv
- At børnene er begyndt at lukke op og fortælle om, hvad de har været igennem
- At børnene er blevet bedre til at klare deres konflikter med ord
- At der er blevet vækket en tryghed og tillid i børnene
- At børnene er blevet omsorgsfulde og trøstende over for hinanden
- At børnene kan lege med andre børn (også uden for legegruppen) på et nyt niveau

Derudover fortæller en legegruppeinstruktør: "*Vores ændrede tilgang til vores pædagogik og børnesyn er også vigtig at nævne som en effekt. Vi har fået nogle aha-oplevelser siden, og vi har faktisk brugt hvert et eneste personalemøde siden til at dele det med vores kollegaer, vise nogle af legene, snakke om effekterne og hvad vi oplever, fordi vi jo godt kan se, at det skal bredes ud. Det skal jo ikke kun være en time om ugen med de 12 børn, vi er simpelthen nødt til at tage elementerne med ud i hverdagen, så alle kan lære det, og alle kan blive en del af det og få glæde af det*".

Alle legegruppeinstruktørerne oplever både programmet og tilgangen som meget givende, både i forhold til deres egen faglighed, men især også for de børn, der har deltaget i legegrupperne.

Sammenfatning: Procesevaluering

I procesevalueringen har der været fokus på, hvorvidt anvisningerne i manualen er blevet efterlevet efter hensigten. På baggrund af udsagn fra supervisor og legegruppeinstruktørerne er det tydeligt, at der er blevet afvejet fra manualen på flere væsentlige områder i Projekt Frydlege. Den mest centrale afvigelse har været, at målgruppen er udvidet til også at omfatte yngre børn helt ned til toårsalderen. Dette samt det forhold, at der er tale om børn med dårligere sproglige forudsætninger end manualens oprindelige målgruppe, har betydet, at flere elementer i manualen er blevet justeret og tilrettet, herunder dagens leg og dagens centrale aktivitet. Det er altså ikke manualens tilgang og metode i dens oprindelige form, der er blevet praktiseret i Projekt Frydlege. Ifølge Susan Hart (2014: 31) er det *vigtigt, at tage udgangspunkt der, hvor en børnegruppe befinder sig, frem for at have et for højt ambitionsniveau og stræbe for hurtigt efter forandring*. Den tilretning af manualen, som er foregået i Projekt Frydlege, er netop blevet begrundet med børnegruppens niveau og forudsætninger, ligesom tilpasningerne er foretaget i samråd med supervisor og med en opmærksomhed på elementerne i legene og deres betydning for helheden. Derfor fremstår det som, at tilgangen i Projekt Frydlege har været i overensstemmelse med de principper fra den neuroaffektive tilgang, som manualen bygger på. Legeinstruktørerne har dog i nogle tilfælde fraveget det ellers centrale princip om børnenes medbestemmelse, helt konkret i forhold til børnenes mulighed for at have et pausested, hvilket er blevet begrundet med, at børnene har misbrugt denne mulighed. Dette er dog i kontrast til, hvad manualen foreskriver på dette område. Susan Hart (2014: 32) skriver således: "*Mens enhver succes er barnets succes, er alt, der måtte gå galt, den voksnes ansvar*". Således bør en u hensigtsmæssig adfærd ikke føre til begrænsninger i anvendelsen af pausestedet, men derimod, som Susan Hart skriver om fejlfestninger, bør instruktørerne sørge for, at aktiviteterne standses inden de bliver kedelige eller ender i konflikt og uden at børnene påtager sig eller bliver pålagt skylden for denne fejlfestning (ibid. 33).

EFFEKTEVALUERING

Den kvantitative dataindsamling

I dette afsnit redegøres for effekten af 'Projekt Frydlege' for de børn, der har deltaget i legegrupperne. Denne kvantitative effektevaluering består af en tidsseriemåling, der omfatter en førmåling og en eftermåling. Barnets symptomer, kompetencer og adfærd bliver målt via to validerede psykometriske skemaer, der bliver besvaret af henholdsvis forældre (SDQ) og barnets pædagog/lærer (C-TRF/TRF)¹⁵.

Der har i alt været 40 børn, som har påbegyndt et legegruppeforløb. To af børnene har dog ikke deltaget i forløbet til det sluttede. Et af børnene fordi legegruppeinstruktørerne vurderede, at det ikke var hensigtsmæssigt, at barnet deltog og et fordi vedkommende flyttede skole undervejs. Der har således samlet set kun været et meget begrænset frafald.

Effektmålingen er baseret på

- En besvarelse af lærerskemaer (TRF) ved opstart og igen ved afslutning for 95 % af de børn, der har gennemført et legegruppeforløb
- En besvarelse af pædagogskemaer (C-TRF) ved opstart og igen ved afslutning for 75 % af de børn, der har gennemført et legegruppeforløb
- En besvarelse af forældreskemaer (SDQ) ved opstart og igen ved afslutning for 75 % af de skolebørn, der har gennemført et legegruppeforløb
- En besvarelser af forældreskemaer (SDQ) ved opstart og igen ved afslutning for 65 % af de førskolebørn, der har gennemført et legegruppeforløb.

En høj svarprocent er ønskværdigt i kvantitative undersøgelser, da frafald kan være selektivt, for eksempel hvis det er de forældre, der er mest traumatiserede, der ikke svarer. Dermed kan resultaterne være skævvredne i forhold til det virkelige billede af, hvordan børnene udvikler sig under forløbet.

Der kan opstilles følgende retningslinjer for vurdering af svarprocenten:

Svarprocent	
Under 40 %	Ikke tilfredsstillende. Resultaterne skal tolkes med stor forsigtighed
40-49 %	Betænkelig lav. Resultaterne skal tolkes med forsigtighed
50-59 %	Acceptabel
60-69 %	Tilfredsstillende
Over 69 %	Meget tilfredsstillende

¹⁵ De to psykometriske skemaer er beskrevet mere uddybende i afsnittet: Evalueringsmetode

Ud fra ovenstående oversigt, ses det, at der således generelt er en meget tilfredsstillende svarprocent for de tre af skemaerne og en tilfredsstillende svarprocent for skemaet til forældre til førskolebørn (SDQ) og resultatet af den kvantitative effektanalyse kan derfor siges at være repræsentativt for de børn, der har gennemført legegruppeforløbet.

Deltagernes baggrund

I det følgende er børnenes baggrund beskrevet i forhold til køn og alder.

Det har ikke været muligt at indsamle flere baggrundsoplysninger om børnene i forhold til eksempelvis social baggrund, da forældrene har været de eneste kilder til disse oplysninger, og det har været vanskeligt at indhente besvarelser fra dem. Der indgik således et spørgsmål om forældrenes uddannelsesbaggrund i skemaet til forældre, men der var så få besvarelser, så svarerne ikke indgår i denne evaluering.

Fordeling i forhold til baggrundsfaktorerne er kun beskrevet for de børn, der har gennemført legegruppeforløbet og hvor der har været to besvarelser af pædagogskema (C-TRF) eller lærerskema (TRF). Fordelingen er opgjort i forhold til førskolebørn og skolebørn.

Køn og alder

Der er en lige kønsfordeling samlet set blandt børnene, der deltager i 'Projekt Frydlege'. Børnene i legegrupperne for skolebørn er overvejende piger. Der er således 60 % piger og 40 % drenge i disse grupper. Omvendt forholder det sig samlet set i de to grupper for førskolebørn, hvor der er en tilsvarende fordeling, bare med en overvægt af drenge.

Tabel 4 Børnenes sammensætning i legegrupperne fordelt på køn

Køn	Antal der har deltaget
Pige (førskole)	7
Dreng (førskole)	11
Pige (skole)	12
Dreng (skole)	8 (7)*

*en dreng har ikke gennemført forløbet, da det blev vurderet, at den aktuelle legegruppe var for stor til ham

I den følgende tabel er angivet, hvor mange børn, der er besvarelser for fra henholdsvis forældre og lærer/pædagog.

Tabel 5 Børnenes sammensætning i legegrupperne fordelt på køn

Køn	Forældrebesvarelser (SDQ)	Lærer/pædagogbevsraelse (TRF/C-TRF)
Pige (førskole)	4	4
Dreng (førskole)	9	11
Pige (skole)	9	12
Dreng (skole)	6	6

Det ses af ovenstående tabel, at svarprocenten er særlig lav for pigerne, Der er således kun en svarprocent på 57 % for førskolepigerne.

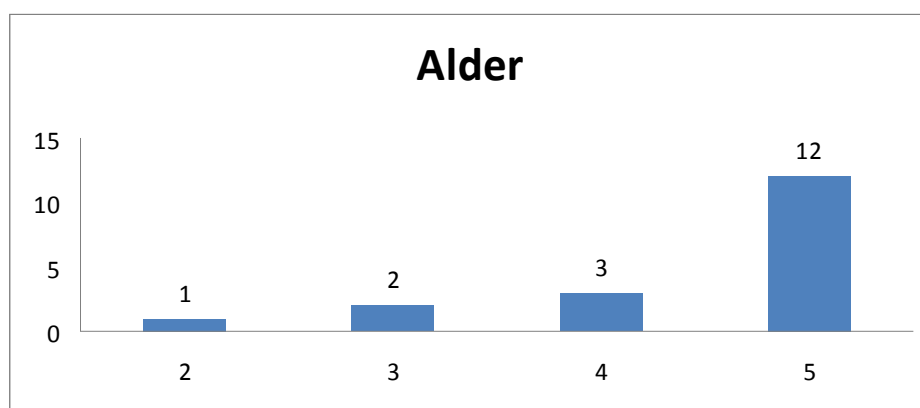
Der er flest børn i alderen seks til syv år¹⁶ blandt skolebørnene, der deltager i legegruppeforløbet, som det fremgår af den følgende figur

Figur 2: Aldersfordeling blandt skolebørn i grupperne

I legegrupperne for før-skolebørn gælder det, at der er flest børn i femårsalderen, som det ses af følgende figur.

Figur 3: Aldersfordeling blandt før-skolebørn i legegrupperne

Kvantitative resultater

Afsnittet præsenterer indledningsvis resultatet af den kvantitative dataindsamling i forhold til børnenes udvikling. Udviklingen vises både som udviklingen i den gennemsnitlige problemscore og som udvikling i forhold til normalområdet.

Derefter er der set på effekten af legegruppeforløbet. Endelig er det undersøgt, hvilken betydning baggrundskarakteristika som køn og samlede problembelastning ved opstart har for effekten af at deltage i legegruppeforløbet.

Der ses særskilt på førskolebørn og skolebørn i den følgende gennemgang af resultater.

¹⁶ Alderen er opgjort på det tidspunkt, hvor legegrupperne slutter.

Beskrivelse af børnenes udvikling: Skolebørn

Skolebørn vurderet af lærer

I det følgende gennemgås resultaterne i forhold til total problemscore, eksternalisering og internalisering. Hvor eksternalisering dækker over uhensigtsmæssig udadrettet adfærd og internalisering dækker over uhensigtsmæssig indadrettet adfærd.

Det ses af den følgende tabel, at målgruppens gennemsnitlige score er væsentligt højere end den gennemsnitlige score for den danske normalpopulation på samme alder. Både drenge og piger ligger således langt over normen. Der er altså tale om en gruppe børn med massive problemer i forhold til den gennemsnitlige danske normalpopulation. Dog ligger pigerne tre gange så højt både i forhold til totale problemscorer, eksternalisering og internalisering. Det fremgår af standardafvigelsen¹⁷, at der er en meget stor spredning i pigernes score, således at nogle scorer lavere og andre meget højt i forhold til omfang af problemer. Drengene ligger 'kun' ca. dobbelt så højt, som drengene i normalpopulationen i forhold til totale problemer og eksternalisering. Der er også en stor spredning i denne gruppe i forhold til normalområdet – men ikke så stor, som hos pigerne. Dog har drengene den største spredning i forhold til eksternalisering. Den nederste række i tabellen viser børnene i målgruppens gennemsnitlige scorer efter deltagelse i legegruppen. Her ses det, at pigerne har fået en bedre score efter deltagelse i legegrupperne, både i forhold til total score og eksternalisering – men især i forhold til internalisering, hvis man tager udgangspunktet i betragtning. Ligesom spredningen i problembelastningen er blevet mindre blandt pigerne. Pigerne ligger dog fortsat langt over dobbelt så højt, som den gennemsnitlige population af piger. Drengene har derimod en mindre og negativ udvikling i forhold til både total problemscore og eksternalisering. De har dog gennemsnitligt fået en bedre score i forhold til internalisering, hvor de nu ligger på niveau med den danske normpopulation.

Tabel 6: Gennemsnitlig score i lærerskema (TRF) for normgruppen og skolebørnene i Projekt Frydlege ved opstart og afslutning. Standardafvigelsen er angivet i parentes

	Total score TRF		Eksternalisering TRF		Internalisering TRF	
	Pige n=12	Dreng n=6	Pige n=12	Dreng n=6	Pige n=12	Dreng n=6
Gennemsnit normdata	10,5 (12,7)	16,0 (18,8)	2,7 (4,5)	6,5 (8,9)	3,2 (3,9)	2,8 (3,6)
Gennemsnit skolebørn før projektet	35,3 (32,6)	36,50 (26,8)	8,75 (9,0)	14,83 (13,9)	9,17 (10,1)	4,0 (3,5)
Gennemsnit skolebørn efter projektet	28,08 (29,3)	34,33 (24,4)	7,67 (9,5)	15,17 (11,3)	6,25 (7,4)	2,83 (3,4)

Hvis man ser på, hvor mange børn i målgruppen, der falder uden for normalområdet (her opgjort som 98. percentil) og hvor mange, der er i grænseområdet (93. percentil til 98.

¹⁷ Standardafvigelsen viser, hvor meget hvert enkelt barn i gennemsnit afviger fra gennemsnittet

percentil), ses det af den følgende tabel, at halvdelen af pigerne i legegruppen er uden for normalområdet set i forhold til total problemscore. Fem ud af tolv piger er uden for normalområdet i forhold til eksternalisering, og fem piger er i grænseområdet eller uden for normalområdet i forhold til internalisering. Drengene i målgruppen er ikke helt så belastede. Det er dog også kun halvdelen af drengene, der ligger i normalgruppen, men de øvrige ligger hovedsageligt i grænseområdet for total problem score og eksternalisering. I forhold til internalisering er der kun en dreng, der ikke er i normalgruppen.

Efter legegruppeforløbet er 75 % af pigerne kommet over i normalområdet i forhold til total problemscore. Gruppen af piger udenfor normalområdet i forhold til eksternalisering er reduceret med 40 % (to piger), hvorimod gruppen af piger uden for normalområdet i forhold til internalisering er konstant. Da den gennemsnitlige score for pigernes vedkommende er faldet i forhold til internalisering, som det fremgik af forrige tabel, samtidigt med at spredningen er faldet, kan det eventuelt betyde, at de piger, der er i grænseområdet eller uden for normalområdet alligevel har fået det bedre, selvom det ikke har været nok til at rykke dem ind i normalgruppen. Ligeledes kan der være nogle piger inden for normalområdet, der har fået det værre i forhold til internalisering.

Efter legegruppeforløbet er der lidt flere drenge, som ligger inden for normalområdet, så det nu er over halvdelen, der er inden for normalgruppen. Den største ændring er sket i forhold til total problemscore, hvor der ikke længere er drenge i grænseområdet, men hvor der til gengæld er kommet en dreng udenfor normalområdet. At der generelt set sker en forbedring for drengene i forhold til, hvorvidt de ligger indenfor normalområdet, samtidigt med at de i gennemsnit scorer dårligere efter legegruppeforløbet end ved opstart, og spredningen ikke er blevet større, kan forklares ved, at drengene i normalområdet eventuelt scorer lidt dårligere i forhold til total problemscore og eksternalisering.

Tabel 7: Oversigt over antal børn i normalområdet, grænseområdet og uden for normalområdet ved opstart og afslutning af Projekt Frydlege opgjort på baggrund af lærerskema (TRF)

	Pige n=12		Drenge n=6	
	Før	Efter	Før	Efter
Total				
Normalområde	6	9	3	5
Grænseområde	0	1	3	0
Udenfor normalområdet	6	3	0	1
Eksternalisering				
Normalområde	7	8	3	4
Grænseområde	0	1	2	1
Udenfor normalområdet	5	3	1	1
Internalisering				
Normalområdet	7	8	5	6
Grænseområde	1	0	1	0
Udenfor normalområdet	4	4	0	0

Skolebørn vurderet af forældre

Forældrene har ligesom lærerne vurderet børnene før og efter legegruppeforløbet. Det ses af den følgende tabel, at i lighed med data fra lærerskemaet (TRF), så ligger børnenes

problemscorer over den gennemsnitlige normalpopulation. Særligt vurderes pigerne højt på begge skalaer, og de ligger højere end drengene. Særligt højt ligger pigerne i forhold til internalisering. Efter legegruppeforløbet er børnenes gennemsnitlige score i forhold til eksternalisering væsentligt reduceret, men dog ikke på niveau med normalgruppen. I forhold til internalisering er der sket en stigning således, at pigerne næsten ligger fire gange så højt som normalpopulationen, og drengene har haft en stigning på 28 %. Spredningen mindskes for alle grupper undtagen for pigernes skala for internalisering.

På baggrund af lærerskemaet fremstod det entydigt, at børnene havde forbedret deres score i forhold til internalisering, hvor resultatet af forældreskemaerne er det modsatte. Ifølge Bilenberg¹⁸(2012) er der oftest overensstemmelse mellem lærer og forældres vurdering af eksternaliserende adfærd, hvor forældrenes besvarelser i forhold til internalisering, anses for at være de mest valide for denne aldersgruppe.

I opfølgningsskemaet til forældre (både til skole- og førskolebørn) indgik også spørgsmål om, hvorvidt legegruppeforløbet vurderes at have en positiv indvirkning på barnets problemer, samt omfanget af disse problemers påvirkning af barnets humør, dagligdag og familieliv. Der har ikke været nok besvarelser af disse spørgsmål til, at svarene kan indgå i evalueringen og belyse udviklingen i barnets trivsel, som det ellers har været hensigten.

Tabel 8: Gennemsnitlig score i forældreskema (SDQ) for normgruppen og skolebørnene i Projekt Frydlege ved opstart og afslutning. Standardafvigelsen er angivet i parentes

	Eksternalisering SDQ		Internalisering SDQ	
	Pige n=9	Dreng n=6	Pige n=9	Dreng n=6
Gennemsnit normdata	3,17 (1,6)	4,01 (1,8)	2,29 (1,4)	2,41 (1,6)
Gennemsnit skolebørn før projekt	7,22 (3,2)	6,83 (2,8)	8,3 (3,3)	5,33 (3,7)
Gennemsnit skolebørn efter projekt	4,56 (2,4)	5,50 (2,1)	9,00 (3,7)	6,83 (3,3)

Som det ses af den følgende tabel ligger to tredjedele af pigerne uden for normalområdet ud fra forældrenes vurdering af deres adfærd i forhold til eksternalisering, og tre fjerdedele af pigerne ligger uden for normalområdet i forhold til eksternalisering. Andelen af piger uden for normalområdet i forhold til eksternalisering reduceres rigtig meget, men andelen af piger uden for normalområdet i forhold til internalisering er konstant. For drengenes vedkommende ses der en betydeligt mindre reduktion i antallet af børn uden for normalområdet i forhold til eksternalisering. Til gengæld øges antallet i gruppen uden for normalområdet i forhold til internalisering med en.

¹⁸ Bilenberg (2012): Manual for dansk ASEBA

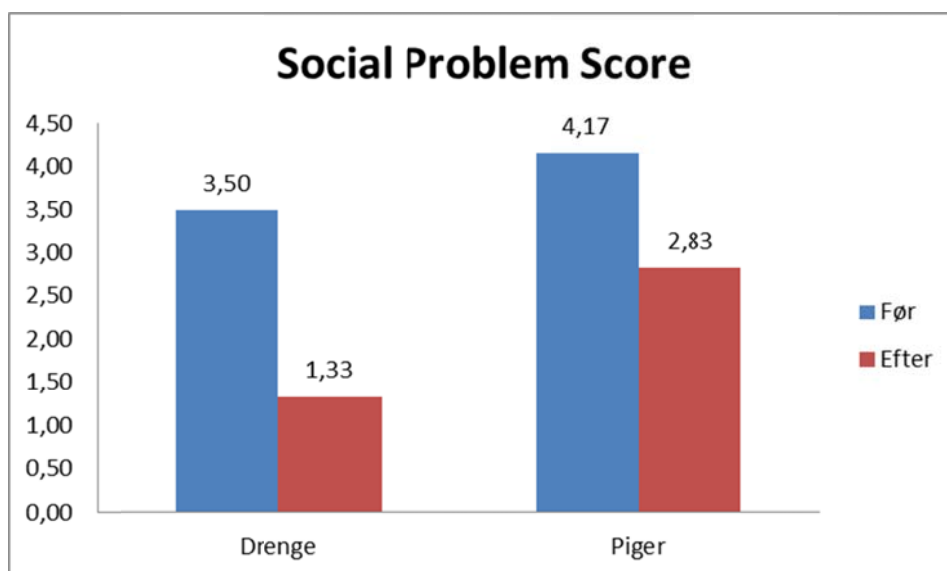
Tabel 9: Oversigt over antal børn i normalområde, i grænseområdet og uden for normalområdet ved opstart og afslutning af Projekt Frydlege opgjort på baggrund af forældreskema (SDQ)

	Pige n=9		Dreng n=6	
	Før	Efter	Før	Efter
Eksternalisering				
Normal	2	5	3	4
Grænseområde	1	3	1	1
Udenfor normalområdet	6	1	2	1
Internalisering				
Normal	2	2	2	2
Grænseområde	0	0	2	1
Udenfor normalområdet	7	7	2	3

Skolebørn og udvikling i evnen til at skabe og indgå i relationer

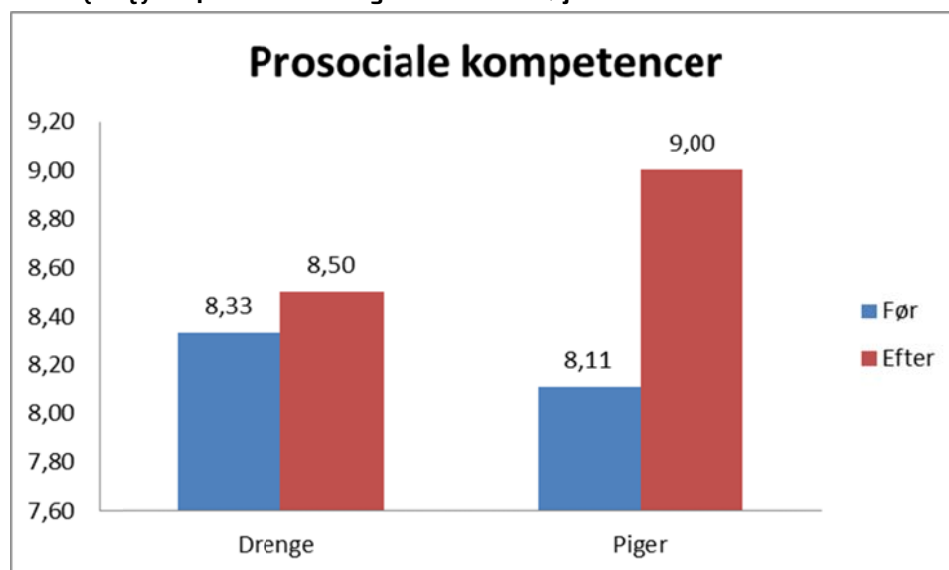
For at kunne vurdere om børnene har fået øget deres sociale kompetencer, hvilket har været et af formålene med legegruppeforløbet, ses der i det følgende på de to skalaer: Lærernes vurdering af børnenes sociale problemer og forældrenes vurdering af børnenes prosociale kompetencer før og efter legegruppeforløbet. Som det ses af den følgende figur, så har pigerne som udgangspunkt en meget høj score på skalaen sociale problemer i forhold til drengene. Begge køn reducerer dog omfanget af sociale problemer under legegruppeforløbet. Drengene med 60 % og pigerne med 32 %.

Figur 4: Oversigt over udviklingen for drenge og piger i forhold til sociale problemer baseret på lærerskema (TRF)

Forældrene vurderer også, at børnene har fået flere prosociale kompetencer under legegruppeforløbet, som det ses af følgende figur. Ligesom i lærernes vurdering ovenfor, er pigernes udgangspunkt dårligere end drengenes – dog er forskellen ikke særlig stor her. Hvor drengene kun har en meget lille stigning, er stigningen lidt større for pigernes vedkommende.

Figur 5: Oversigt over udviklingen for drenge og piger i forhold til prosociale kompetencer baseret på forældreskema (SDQ). En positiv udvikling vises ved en højere score.

Beskrivelse af børnenes udvikling: Førskolebørn

Førskolebørn vurderet af pædagog

Som det fremgår af den følgende tabel er også førskolebørnenes samlede score væsentligt højere end gennemsnittet for den danske normpopulation. Særligt i forhold til piger (n=4) og internalisering, hvor pigerne scorer tre gange så højt som normen. Efter legegruppeforløbet ses det, at både drenge og piger scorer bedre på alle skalaer. I forhold til eksternalisering reduceres pigernes score med 42 % og pigernes gennemsnit kommer ned under gennemsnittet for den danske normalpopulation af piger i aldersgruppen. Det vil sige, at pigernes gennemsnit efter Projekt Frydlege ligger bedre end gennemsnittet for den danske normpopulation. Endelig ses det, at spredningen bliver mindre for alle skalaer, dog ikke skalaen for internalisering for piger, som går fra 5,7 til 9.

Tabel 10: Gennemsnitlig score i pædagogskema (C-TRF) for normgruppen og før-skolebørnene i Projekt Frydlege ved opstart og afslutning. Standardafvigelsen er angivet i parentes

	Total score C-TRF		Eksternalisering C-TRF		Internalisering C-TRF	
	Pige n=4	Dreng n=11	Pige n=4	Dreng n=11	Pige n=4	Dreng n=11
Gennemsnit normdata	12,2 (15,2)	15,6 (13,8)	4,18 (5,6)	5,48 (6,6)	3,82 (5,5)	4,62 (5,6)
Gennemsnit førskolebørn før legegruppeforløb	30,5 (21,4)	32,18 (24,5)	6,50 (10,3)	13,36 (11,9)	12,50 (5,7)	8,18 (5,4)
Gennemsnit førskolebørn efter legegruppeforløb	24,00 (9,5)	25,45 (14,5)	3,75 (2,2)	11,18 (7,2)	12,00 (9,0)	6,36 (3,7)

Af tabellen nedenfor ses det, at gruppen af førskolebørn er mindre belastet end gruppen af skolebørn – særligt drengene. Der er således en meget mindre andel af drenge i hver gruppe, der er i grænseområdet eller uden for normalområdet. Efter legegruppeforløbet

er der ikke længere nogen uden for normalområdet af hverken pigerne eller drengene. Drengene bliver generelt lidt bedre særligt i forhold til eksternalisering, hvor der efter legegruppeforløbet ikke længere er nogen udenfor normalområdet.

Tabel 11: Oversigt over antal børn i grænseområdet og uden for normalområdet ved opstart og afslutning af Projekt Frydlege opgjort på baggrund af pædagogskemaer (C-TRF)

	Pige n=4		Dreng n=11	
Total	Før	Efter	Før	Efter
Normalområde	3	4	9	10
Grænseområde	1	0	1	1
Udenfor normalområdet	0	0	1	0
Eksternalisering				
Normalområde	2	4	8	9
Grænseområde	1	0	1	2
Udenfor normalområdet	1	0	2	0
Internalisering				
Normalområde	2	2	10	11
Grænseområde	2	2	1	0
Udenfor normalområdet	0	0	0	0

Førskolebørn vurderet af forældre

Tilsvarende pædagogerne vurderer forældrene, som det ses af den følgende tabel, førskolebørnene til at ligge lavere på skalaerne for eksternalisering og internalisering end skolebørnene. Pigerne (n=4) ligger således under normen i forhold til eksternalisering. Der sker en gennemsnitlig forbedring på alle skaler, undtagen for drengene i forhold til internalisering, hvor også spredningen bliver større.

Tabel 12: Gennemsnitlig score i forældreskema (SDQ) for normgruppen og før-skolebørnene i Projekt Frydlege ved opstart og afslutning. Standardafvigelsen er angivet i parentes

	Eksternalisering SDQ		Internalisering SDQ	
	Pige n=4	Dreng n=9	Pige n=4	Dreng n=9
Gennemsnit normdata	3,23 (1,6)	4,06 (1,9)	2,38 (1,5)	2,55 (1,7)
Gennemsnit før-skolebørn før projekt	3,25 (1,3)	6,67 (3,2)	5,00 (1,8)	4,44 (2,8)
Gennemsnit før-skolebørn efter projekt	3,00 (2,4)	6,56 (4,0)	3,25 (0,5)	5,11 (4,3)

Af den følgende tabel ses det, at for drengenes vedkommende er billedet ikke helt entydigt. Ca halvdelen af drengene ligger udenfor normalgruppen. Dette ændres der ikke afgørende ved under legegruppeforløbet. To piger udenfor normalområdet kommer i normalgruppen efter legegruppeforløbet til gengæld kommer en pige fra normalgruppen til grænseområdet i forhold til eksternalisering.

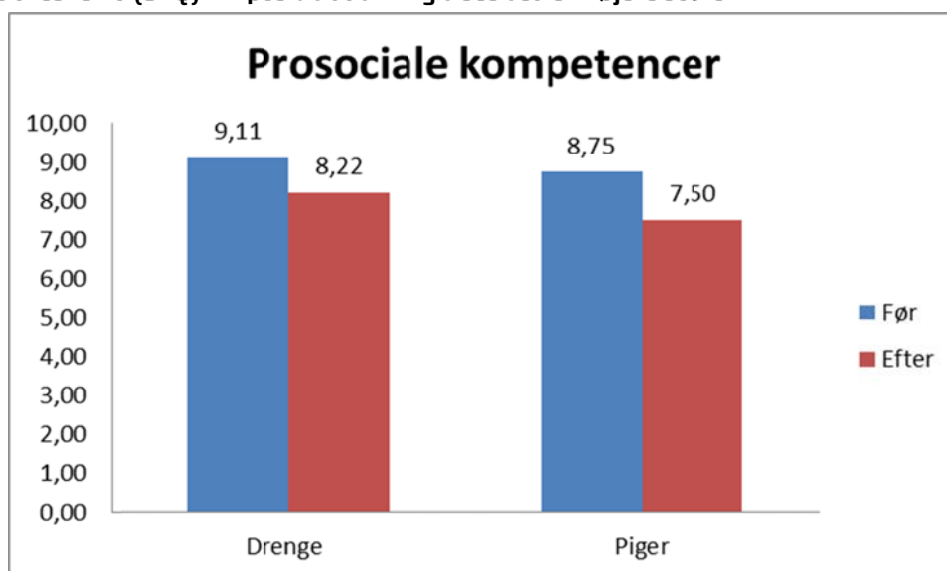
Tabel 13: Oversigt over antal før-skolebørn i normalområde, i grænseområdet og uden for normalområdet ved opstart og afslutning af Projekt Frydlege opgjort på baggrund af forældreskema (SDQ)

	Pige n=4		Drenge n=9	
Eksternalisering	Før	Efter	Før	Efter
Normal	4	3	5	4
Grænseområde	0	1	1	2
Udenfor normalområdet	0	0	3	3
Internalisering				
Normal	2	4	4	5
Grænseområde	0	0	3	1
Udenfor normalområdet	2	0	2	3

Førskolebørn og udvikling i evnen til at skabe og indgå i relationer

I det følgende ses på førskolebørnenes udvikling i forhold til at kunne skabe og indgå i sociale relationer. Da der ikke er en skala for 'sociale problemer', der kan dannes på baggrund af pædagogskemaet (C-TRF), ses der kun på prosociale kompetencer vurderet af forældrene. Den følgende figur viser den gennemsnitlige score for førskolebørnene i forhold til prosociale kompetencer delt op på køn. I modsætning til skolebørnene reducerer både drenge og piger blandt førskolebørnene i gennemsnit deres prosociale kompetencer under legegruppe-forløbet, endda i større omfang end den gennemsnitlige stigning for skolebørnene.

Figur 6: Oversigt over udviklingen for drenge og piger i forhold til prosociale kompetencer baseret på forældreskema (SDQ). En positiv udvikling vises ved en højere score.

Effektvurdering

I det følgende vurderes hvor stor effekten af legegruppeforløbet har været. Da evalueringen er baseret på små mængder data, er der set på effektstørrelsen. Legegruppeforløb kan have en systematisk effekt, uden at forskellen mellem to målinger

er signifikant¹⁹, fordi signifikansbegrebet bedst anvendes ved større datagrundlag. Da effektstørrelse til en vis grad er uafhængig af datatype og -størrelse, er målet derfor velegnet i denne analyse. Udregningen af effektstørrelse er baseret på Cohens D. Effektstørrelsen er beregnet som forskellen mellem den gennemsnitlige score ved de to målingstidspunkter divideret med pooled standardafvigelse.

Effektstørrelse	Tolkning
0,2-0,5	Lille effekt
0,5-0,8	Medium effekt
0,8-	Stor effekt

Den følgende tabel giver en samlet oversigt over effekten af legegruppeforløbet for henholdsvis skolebørn og førskolebørn af begge køn. Det ses, at for førskolebørnenes vedkommende, er der en lille og positiv effekt i forhold til skalaerne fra pædagogskemaet (C-TRF). Der er derimod en medium negativ effekt af legegrupperne i forhold til førskolebørnenes udvikling af prosociale kompetencer.

For skolebørnenes vedkommende er der en stor og positiv effekt af legegrupperne i forhold til eksternalisering, vurderet af forældrene. Der er en lille positiv effekt i forhold til de to skalaer vedrørende sociale problemer/sociale kompetencer. Endelig er der en lille positiv effekt i forhold til internalisering, vurderet af lærerne og omvendt en lille negativ effekt af legegrupperne i forhold til internalisering, vurderet af forældrene.

Tabel 14: effektstørrelse opdelt på svag, moderat eller stærk effekt. OBS ALLE EFFEKTER MARKERET MED FED ER UDTRYK FOR EN NEGATIV UDVIKLING!

Målgruppe	Lille effekt	Medium effekt	Stor effekt
Førskolebørn	Total problemscore (C-TRF) Internalisering (C-TRF) Eksternalisering (C-TRF)	Prosociale kompetencer (SDQ)	
Skolebørn	Internalisering (TRF) Sociale problemer (TRF) Prosociale kompetencer (SDQ) Internalisering (SDQ)		Eksternalisering (SDQ)

Den negative effekt af legegruppeforløbet i forhold til førskolebørnenes prosociale kompetencer er en ikke tilsigtet konsekvens af legegruppeforløbet, ligesom den negative effekt i forhold til skolebørnenes internalisering.

Negative effekter

For at kunne vurdere, hvad der kan ligge bag de negative effekter, vil skalaerne for henholdsvis internalisering og prosociale kompetencer blive gennemgået i det følgende.

¹⁹ Signifikant henviser i denne sammenhæng til om de observerede forskelle i børnenes score før og efter legegruppeforløbet er så store, at de skyldes andet end den tilfældige variation som altid optræder. Dvs. om der er en systematisk forskel på de to målinger.

Skalaen til vurdering af internalisering i forældreskemaet (SDQ), består som tidligere nævnt af de to underskalaer: Emotionelle problemer og Kammeratskabsproblemer. Som det ses af den følgende tabel, så er der en medium positiv effekt af legegruppeforløbet i forhold til emotionelle problemer for skolebørn og en stor negativ effekt af legegruppeforløbet i forhold til skalaen Kammeratskabsproblemer. Det er blevet undersøgt, om det samme mønster er til stede ved førskolebørnene, og som det ses af tabellen, er det også tilfældet for denne gruppe. Dog er der for førskolebørnene kun en lille positiv effekt i forhold til emotionelle problemer.

Tablet 15: effektstørrelse opdelt på svag, moderat eller stærk effekt. OBS ALLE EFFEKTER MARKERET MED FED ER UDTRYK FOR EN NEGATIV UDVIKLING!

Målgruppe	Lille effekt	Medium effekt	Stor effekt
Førskolebørn	Emotionelle problemer (SDQ)		Kammeratskabsproblemer (SDQ)
Skolebørn		Emotionelle Problemer (SDQ)	Kammeratskabsproblemer (SDQ)

I skalaen **emotionelle problemer** er der spurgt til, om barnet klager over ondt i hovedet, ondt i maven eller kvalme. Om det er bekymret, om det er utrygt i nye situationer, om det er bange eller let at skræmme, eller er utryg og klæbende i nye situationer. I skalaen kammeratskabsproblemer, hvor der altså er en stor og negativ effekt, er der spurgt til, om barnet helst vil lege alene, om barnet har en god ven, om barnet er vellidt, om barnet bliver drillet eller mobbet og om det kommer bedre ud af det med voksne end med andre børn.

I forhold til **prosociale kompetencer** så indeholder denne skala spørgsmål om følgende til forældrene: Om barnet er hensynsfuldt og betænksomt over for andre, om det gerne deler med andre børn (slik, legetøj, spil og lign.). Om det for det meste gør, hvad der bliver sagt. Om det prøver at hjælpe, hvis nogen slår sig, er kedede af det eller skidt tilpas. Om det har mindst en god ven. Om det generelt er vellidt af andre børn. Om det er god mod yngre børn. Om det ofte tilbyder at hjælpe andre. Om det færdiggør opgaver, og om det er god til at fastholde opmærksomheden.

Stratificerede analyser

I det følgende gennemgås det, om der er nogen grupper, der i særlig grad profiterer af legegruppeforløbet. Der er først set på, om der er en forskel på, hvor meget drenge og piger profiterer af legegruppeforløbet. Derefter er der set på, om børn med en høj eller en lav problembelastning ved opstart af legegruppeforløbet profiterer mest af forløbet.

Køn

For alle grupper (førskolepiger og -drenge og skolepiger og -drenge) gælder det, at der er en negativ udvikling og med en ret stor effekt, for kammeratskabsproblemer og for alle førskolebørnene i forhold til prosociale kompetencer. Dette resultat er meget markant og entydigt. For skoledrenge er der således en negativ effekt af legegruppeforløbet i forhold til skalaen kammeratskabsproblemer på -1,6. Gruppen af førskolebørnene ligger dog i gennemsnit under i normen i forhold til prosociale kompetencer som udgangspunkt og lidt over efter legegruppeforløbet. I forhold til skalaen kammeratskabsproblemer ligger børnene i gennemsnit lidt over normen i udgangspunktet og forværrer dette resultat efter

legegrupperforløbet. Ellers er der ikke et entydigt billede af, hvem der profiterer mest af legegrupperforløbet i forhold til køn. For både drenge og piger er der en positiv effekt på de fleste andre skalaer

Tabel 16: effektstørrelse opdelt på køn og svag, moderat eller stærk effekt. OBS ALLE EFFEKTER MARKERET MED FED ER UDTRYK FOR EN NEGATIV UDVIKLING!

Målgruppe	Lille effekt	Medium effekt	Stor effekt
Førskolebørn: Piger	Total problemscore (C-TRF) Eksternalisering (C-TRF)	Prosociale kompetencer (SDQ) Kammeratskabsproblemer (SDQ)	Internalisering (SDQ) Emotionelle Problemer (SDQ)
Drenge	Total problemscore (C-TRF) Eksternalisering (C-TRF) Internalisering (C-TRF) Emotionelle Problemer (SDQ)	Prosociale kompetencer (SDQ)	Kammeratskabsproblemer (SDQ)
Skolebørn Piger	Total problemscore (TRF) Internalisering (TRF) Sociale problemer (TRF) Prosociale kompetencer (SDQ) Emotionelle problemer (SDQ)		Kammeratskabsproblemer (SDQ) Eksternalisering (SDQ)
Drenge	Internalisering (TRF) Internalisering (SDQ) Emotionelle problemer (SDQ)	Eksternalisering (SDQ)	Social Problem score (TRF) Kammeratskabsproblemer (SDQ)

Problembelastning

I det følgende er der set på, om der er en systematisk forskel i effekten af legegrupperforløbet i forhold til, hvor mange problemer barnet har haft inden for det pågældende område ved opstart i legegrupperne. Børnene er her blevet delt i to grupper. De 50 % med færrest problemer inden for det pågældende område, og de 50 % med flest problemer inden for området.

Som det ses af den følgende tabel, så viser der sig et tydeligt billede for gruppen af førskolebørn med færrest problemer. Det fremgår således af tabellen, at denne gruppe oplever en negativ effekt af legegrupperforløbet på stort set alle skalaer undtagen emotionelle problemer. Dette skal dog ses i forhold til, at denne gruppe, både i forhold til Total Problemscore (C-TRF) og Eksternalisering (C-TRF), som udgangspunkt ligger under normen for den gennemsnitlige danske population. I forhold til eksternalisering ligger gruppen af førskolebørn fortsat inden for den danske norm efter legegrupperforløbet (C-TRF). I forhold til Total Problemscore kommer de til at ligge lidt over den gennemsnitlige normscore for aldersgruppen. Udgangspunktet for denne gruppe i forhold til internalisering ligger over normen og stiger fra 5,7 til 8,1. I forhold til skalaen for eksternalisering i forældreskemaet lå børnene i udgangspunktet under den danske norm og efter legegrupperforløbet ligger de lidt over. I forældreskemaet har de således i

udgangspunktet kun ligget over normen i forhold til emotionelle problemer, hvor legegruppeforløbet har en stor effekt og gruppen ligger i gennemsnit inden for normen efterfølgende.

For de øvrige grupper er der en positiv effekt på de fleste skalaer – særligt for grupperne af børn med flest problemer i udgangspunktet. Derudover har alle andre end førskolebørn med færrest problemer, kun en negativ udvikling i forhold til kammeratskabsproblemer. Af enkeltresultater, der særligt kan fremhæves er, at der er en negativ effekt på -2,4 i forhold til Kammeratskabsproblemer for skolebørn med færrest problemer og at der er en positiv effekt på 1,7 i forhold til eksternaliseringsskalaen i forældreskemaet for skolebørn med flest problemer ved opstart.

Tabel 17: effektstørrelse opdelt på køn og svag, moderat eller stærk effekt. OBS ALLE EFFEKTER MARKERET MED FED ER UDTRYK FOR EN NEGATIV UDVIKLING!

Målgruppe	Lille effekt	Medium effekt	Stor effekt
Førskolebørn: Færrest problemer ved opstart	Internalisering (C-TRF) Eksternalisering (SDQ) Prosociale kompetencer (SDQ)	Total problemscore (C-TRF)	Eksternalisering (C-TRF) Kammeratskabsproblemer (SDQ) Emotionelle problemer (SDQ)
Flest problemer ved opstart	Eksternalisering (SDQ)	Eksternalisering (C-TRF) Internalisering (C-TRF) Kammeratskabsproblemer (SDQ) Emotionelle problemer (SDQ)	Total problemscore (C-TRF) Prosociale kompetencer (SDQ)
Skolebørn Færrest problemer ved opstart	Sociale problemer (TRF) Eksternalisering (SDQ)	Internalisering (TRF) Prosociale kompetencer (SDQ)	Internalisering (SDQ) Kammeratskabsproblemer (SDQ)
Flest problemer ved opstart	Internalisering (SDQ) Kammeratskabsproblemer (SDQ)	Total problemscore (TRF) Emotionelle problemer (SDQ)	Eksternalisering (TRF) Internalisering (TRF) Sociale problemer (TRF) Eksternalisering (SDQ)

Opsamling: Effektevaluering

For at vurdere om legegruppeforløbet har haft den tilsigtede effekt på børnenes udvikling i forhold til deres evne til at regulere affekt, deres sociale kompetencer og generelle trivsel, er der blevet lavet et tidsseriestudie bestående af en før og eftermåling af børnene ud fra de to psykometriske skemaer SDQ og ASEBA-skemaerne (TRF og C-TRF), med henholdsvis forældrene og legegruppeinstruktør som respondenter.

Resultaterne af disse skemaer viser overordnet set:

- At børnene generelt ligger langt over den danske normpopulation i forhold til de områder, der er set på: Totale problemer, internalisering og eksternalisering og at der altså har været tale om en meget belastet målgruppe for Projekt Frydlege

- At forældre og legegruppeinstruktører i store træk vurderer børnene ens bortset fra i forhold til internalisering, hvor forældrene angiver flere problemer end legeinstruktørerne
- At der kan måles en systematisk og positiv effekt af legegruppeforløbet for både piger og drenge, førskolebørn og skolebørn i forhold til internalisering og eksternalisering målt enten i forældre- eller i legegruppeinstruktør-skemaet.
- At internaliseringskalaen i forældreskemaet er baseret på to skalaer (Emotionelle problemer og Kammeratskabsproblemer), hvor der sker en modsatrettet udvikling for alle de ovenfor nævnte grupper: I alle fire grupper er der en positiv effekt i forhold til emotionelle problemer og en negativ effekt i forhold til kammeratskabsproblemer
- For gruppen af førskolebørn med færrest problemer er der en i flere tilfælde stor negativ effekt på alle skalaer – undtagen i forhold til skalaen emotionelle problemer. Denne gruppe ligger som udgangspunkt under normen på alle skalaer undtagen internalisering i pædagogskemaet (C-TRF) og emotionelle problemer i forældreskemaet.

Konklusion i forhold til effekt

Evalueringen af effekten af legegruppeforløbet viser, at der er en positiv effekt af legegruppeforløbet i forhold til trivsel – målt som total score i legegruppeinstruktørskemaet (TRF/C-TRF) – i alle grupper undtagen for gruppen af skoledrenge og gruppen af skolebørn med færrest problemer ved opstart af legegruppeforløbet, hvor der ikke ses en effekt.

Der er også en positiv effekt af legegruppeforløbet i forhold til affektregulering målt ved skalaerne for eksternalisering og internalisering i legegruppeinstruktørskemaerne (TRF/C-TRF). For alle grupper, undtagen gruppen af førskolepiger, er der således en positiv effekt i forhold til internalisering fra dette skema. For førskolebørn er der også en positiv effekt i forhold til skalaen eksternalisering i legeinstruktørskemaet. For skolebørnenes vedkommende er der derimod en positiv effekt på skalaen eksternalisering i forældreskemaet. I forhold til internaliseringskalaen i forældreskemaet er billedet dog ikke helt entydigt. Her oplever alle grupper en medium til stor negativ effekt på underskalaen kammeratskabsproblemer, så denne dimension af affektregulering har legegruppeforløbet en negativ effekt på.

I forhold til sociale kompetencer så er der for skolebørnene (både piger og drenge) en positiv effekt i forhold til skalaen sociale problemer. Ligeledes har skolepiger eller gruppen af skolebørn med færrest problemer ved opstart og førskolebørn med flest problemer ved opstart en positiv effekt i forhold til prosociale kompetencer. Der er derimod en negativ effekt for førskolebørn med færrest problemer og for henholdsvis førskole drenge og førskole piger i forhold til prosociale kompetencer. Dette skal dog ses i relation til, at disse grupper som udgangspunkt ligger under den danske norm.

Endelig er der en meget tydelig og meget negativ effekt af legegruppeforløbet for gruppen af førskolebørn med færrest problemer ved opstarten. Det hører dog med til billedet, at denne gruppe som udgangspunkt har ligget indenfor normen og fortsat ligger indenfor normen eller tæt på denne i forhold til eksternalisering og total problemscore. I forhold til emotionelle problemer, hvor de lå over dobbelt så højt som normen i udgangspunktet,

ligger de nu inden for normen. I forhold til internalisering i pædagogskemaet har de som udgangspunkt ligget højt i forhold til normen og ligger endnu højere efter legegruppeforløbet.

Samlet ses, kan det konkluderes, at legegrupperne har en positiv effekt særligt i forhold til de områder, hvor børnene har massive problemer i udgangspunktet – dog ikke i forhold til dimensionen kammeratskabsproblemer.

